लुम्बिनी प्रदेशको खाद्य वासलात

आ.व. २०७८।७९

लुम्बिनी प्रदेश सरकार

कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय

कृषि विकास निर्देशनालय

बुटवल, नेपाल

फोन : ०७१- ५३३१०५

Website : https://doad.lumbini.gov.np

ई-मेल doad.p5@gmail.com, doadplanningp5@gmail.com

पुस्तिकाका बारेमा

नेपालको संविधानको धारा ३६ ले खाद्य सुरक्षा र खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकको रुपमा अंगिकार गरेको छ । हरेक नेपाली नागरिकलाई खाद्य वस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने र कानुन बमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक हुने कानूनी व्यवस्था गरेको छ । उक्त दायित्व निर्वाहका लागि राज्यका विभिन्न संघ संस्थाहरुको आ-आफ्नो जिम्मेवारी तथा भूमिका रहेको हुन्छ । तसर्थ देशको खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा कृषि तथा गैह्र कृषि क्षेत्रमा आवद्ध सरकारी, गैह्रसरकारी तथा नीजि क्षेत्र लगायत सम्बन्धित संघ संस्थाहरुको महत्वपूर्ण जिम्मेवारी रहन्छ । खाद्य सुरक्षाको विषय बहुआयमिक भएकाले उत्पादन/प्रशोधन, बजारीकरण तथा न्यायोचित वितरणको त्रिकोणात्मक सम्बन्धले नै खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्न सक्दछ ।उक्त कार्यका लागि खाद्य वस्तु उत्पादन, प्रशोधन, वितरण तथा उपलब्धताको आधारभूत तथ्यांक संकलन र प्रकाशनले आगामी वर्षका लागि लक्ष्य निर्धारण तथा लक्ष्य प्राप्तीमा सहजीकरण गर्दछ । यसै परिप्रेक्ष्यमा खाद्य वासलात संकलन तथा प्रकाशन एउटा महत्वपुर्ण कार्यको रुपमा रहदै आएकोले विगत देखिनै यसलाई प्रकाशन गरिदैं आएको छ ।

उपरोक्त विषयलाई हृदयंगम गर्दै यस कृषि विकास निर्देशनालयले “लुम्बिनी प्रदेशको खाद्य वासलात २०७८” प्रकाशन गर्ने जमर्को गरेको छ।नेपालको संघीय संरचना बमोजिम लुम्बिनी प्रदेशमा मुख्य खाद्यान्न वालीको उत्पादन, उपलब्धता, आवश्यतालाई आधार मान्दै विद्यमान कृषि तथ्यांकहरुको विश्लेषण गरी खाद्य वासलात प्रकाशन गरिएको छ । पुस्तिका प्रकाशनको लागि आधारभूत तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन तथा बिश्लेषण गरी यो पाण्डुलिपी तयार गर्न महत्वपुर्ण योगदान गर्नु हुने कृषि अर्थ विज्ञ श्री डिल्लीराज पौडेललाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा यस प्रकाशन संग जोडिनुहुने निर्देशनालयका बाली संरक्षण अधिकृत श्री रामबहादुर खत्री, कृषि प्रसार अधिकृत श्री आशा भण्डारी, कृषि प्रसार अधिकृत श्री विवेक पन्त, बागवानी विकास अधिकृत श्री सुनैना बराली, कृषि ईन्जिनियर श्री विरेन्द्र कुमार पटेल, शाखा अधिकृत श्री सज्ञा भण्डारी, अधिकृत श्री दयाराम बस्याल, अधिकृत श्री बासुदेव पौडेल, अधिकृत श्री रामचन्द्र भट्टराई, कम्प्यूटर अधिकृत श्री विष्णु प्रसाद अर्याल, सव-ईन्जिनियर श्री हरिस बोहरा लगायत सम्पुर्ण कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यो तथ्यांकले लुम्बिनी प्रदेशको खाद्य उपलब्धताको बचत तथा न्यूनताको अवस्थालाई चित्रण गर्दै कृषि विकास कार्यक्रम मार्फत खाद्य शृंखलाको पद्धतीलाई अवलम्बन गरी भावी कृषि कार्यक्रम तर्जुमा गर्न महत्वपुर्ण योगदान गर्ने विश्वास लिईएको छ । त्यसैगरी यस पुस्तिकाले कृषि विकासमा आवद्ध नीति निर्माता, कृषि प्रसार कार्यकर्ता, अनुसन्धानकर्ता साथै खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा आवद्ध बहुसरोकारवाला सम्पूर्ण व्यक्ति तथा संघ संस्थाहरुलाई उपयोगी सूचना प्रदान गर्नेछ भन्ने विश्वास लिईएको छ । यस पुस्तिकामा भएको सूचनालाई थप पुर्ण बनाई आगामी प्रकाशनमा समावेश गर्नको लागि यहाँहरुको सुझाव तथा सल्लाहको अपेक्षा गर्दछु ।

राम प्रसाद पाण्डे
नि. प्रमुख
कृषि विकास निर्देशनालय

विषयसूची

क्र.सं.	शिर्षक	पेज नं.
१.	परिचयात्मक विवरण	१
१.१	पृष्ठमूमि	१
१.२	खाद्यान्न वासलातको क्रमबद्ध विकास तथा महत्व	२
१.३	खाद्यान्न वासलातका सीमाहरू	३
१.४	विभिन्न बालीहरुको उत्पादन स्थिति	४
१.५	अन्य खाद्य वस्तुहरुको उत्पादन स्थिति	९
२.	उपभोग्य खाद्यान्न विश्लेषण विधि	१०
२.१	जिल्लागत उपभोग्य चामलको उत्पादन स्थिति	१०
२.२	जिल्लागत उपभोग्य गहुँ बालीको उत्पादन स्थिति	१२
२.३	जिल्लागत उपभोग्य मकै बालीको उत्पादन स्थिति	१३
२.४	जिल्लागत उपभोग्य कोदो बालीको उत्पादन स्थिति	१५
२.५	जिल्लागत उपभोग्य फापर बालीको उत्पादन स्थिति	१७
२.६	जिल्लागत उपभोग्य जौ बालीको उत्पादन स्थिति	१९
२.७	प्रदेशमा समग्र उपभोग्य खाद्यान्नको उत्पादन स्थिति	२१
३.	खाद्यान्न आवश्यकता	२२
४.	खाद्यान्न वासलात	२५
४.१	खाद्यान्न उत्पादन तथा बचतको स्थिति	२५
४.२	खाद्यान्न आयत तथा निर्यातको अवस्था विश्लेषण	२७
५.	अन्य बालीहरुको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	२८
५.१	फलफूल बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	२८
५.२	तरकारी बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३०
५.३	तेलहन बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३२
५.४	दलहन बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३३
६.	समग्र खाद्यान्न बाली तथा अन्य बालीहरुको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३५
७.	निष्कर्ष	३६

तालिकाहरु		
तालिका नं. १	आ.व. २०७८/७९ को खाद्यान्न उत्पादनको तुलनात्मक स्थिति	५
तालिका नं. २	आ.व. ०७८/७९ को खाद्यान्न बालीको क्षेत्रफल तथा उत्पादन स्थिति	६
तालिका नं. ३	तेलहन, दलहन तथा अन्य बाली वस्तुहरुको तुलनात्मक स्थिति	९
तालिका न. ४	जिल्लागत उपभोग्य चामलको उत्पादन स्थिति	११
तालिका न. ५	जिल्लागत उपभोग्य गहुँ बालीको उत्पादन स्थिति	१२
तालिका न. ६	जिल्लागत उपभोग्य मकै बालीको उत्पादन स्थिति	१४
तालिका नं. ७	जिल्लागत उपभोग्य कोदो बालीको उत्पादन स्थिति	१६
तालिका न. ८	जिल्लागत उपभोग्य फापर बालीको उत्पादन स्थिति	१८
तालिका नं. ९	जिल्लागत उपभोग्य जौं बालीको उत्पादन स्थिति	१९
तालिका नं. १०	प्रदेशमा समग्र उपभोग्य खाद्यान्नको उत्पादन स्थिति	२१
तालिका नं. ११	प्रदेशको जनसंख्या र प्रति व्यक्ति प्रति दिन आवश्यक क्यालोरी	२४
तालिका नं. १२	प्रदेश स्तरमा खाद्यान्न उत्पादन तथा बचतको स्थिति	२६
तालिका नं. १३	खाद्यान्न आयात निर्यातको अवस्था	२७
तालिका नं. १४	खाद्यान्न आयाता निर्यात तथा बचतको स्थिति	२८
तालिका नं. १५	फलफूलको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	२९
तालिका नं. १६	तरकारी बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३१
तालिका नं. १७	तेलहन बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३२
तालिका नं. १८	प्रदेश स्तरमा दलहनको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३४
तालिका नं. १९	समग्र खाद्यान्न तथा अन्य बालीहरुको उत्पादन तथा बचतको स्थिति	३५

चित्रहरु		
चित्र नं. १	खाद्यान्न बालीको क्षेत्रफल	७
चित्र नं. २	खाद्यान्न बालीको उत्पादन	८
अनुसूचिहरु		
अनुसूची १	विभिन्न खाद्यवस्तुमा भएको उपलब्ध क्यालोरी	३७
अनुसूची २	खाद्यान्न उत्पादन तथा आवश्यकताका स्थितिका आधारहरु	४५
अनुसूची-३	पशु-दानामा प्रयोग हुने खाद्य बस्तु विवरण	४८
अनुसूची-४	विभिन्न खाद्यबस्तु सिफारिस परिमाण (प्रति व्यक्ति प्रति दिन)	४९
अनुसूची ५	प्रति व्यक्ति प्रति दिन खाद्य आवश्यताको सिफारिस	५०
अनुसूची ६	नेपालमा खाद्यान्न आयातको अवस्था (आ.व. ०७८/७९)	५१
अनुसूची ७	नेपालमा खाद्यान्न निर्यातको अवस्था (आ.व. ०७८/७९)	५७

१. परिचयात्मक विवरण

१.१ पृष्ठभूमि

दिगो विकासको लक्ष्य नं. २ मा रहेको भोकमरी शुन्यमा सहयोग पुर्याउनुका साथै नेपालको संविधान अनुसार खाद्य सुरक्षा हरेक नागरिकको मौलिक हक भएकोले सो परिपुर्तीका लागि पनि खाद्य वासलातको महत्वपुर्ण भूमिका रहने देखिन्छ । कृषि क्षेत्रमा समय समयमा आउने बाढी, पहिरो, भुकम्प तथा अन्य विभिन्न किसिमका महामारीहरुले गर्दा खाद्यान्नमा भयावह अवस्था आउने, भोकमरी लाग्ने जस्ता समस्याहरुबाट जोगिनका लागि बेलैमा खाद्यान्नलाई सुरक्षित राख्नको लागि कम उत्पादन भएको छ भने उत्पादन बढाउनतिर र उत्पादन भएको खाद्यान्नलाई बजारको व्यवस्थापन तथा भण्डारण गरी यस्ता समस्याहरुको समाधानका लागि र खाद्य सुरक्षाको लागि खाद्यान्न वासलात बनाउनु जरुरी छ । विभिन्न जिल्लाहरुमा विभिन्न खाद्यान्न तथा पशुपन्छी उत्पादन यथेष्ट भइ सम्भावति खपत पछि रहने वस्तुको बजारिकरण गर्न सहयोग गर्ने, नपुग्ने भए उत्पादनमा जोड दिने र उत्पादन सम्बन्धी समस्या समाधान गर्ने तथा आयात गर्नु पर्ने भएमा अन्तर जिल्ला वा अन्तर प्रदेश समन्वय गर्ने जस्ता नीति अवलम्बन गर्न तर्फ जोड दिन खाद्यान वासलात महत्वपुर्ण छ ।

मानिस जन्मनु अघि आमाको पेटबाटै उसलाई स्वस्थ जीवन र दीर्घायुका शुद्ध ताजा खाद्यवस्तुहरु आवश्यक हुन्छ। यो आवश्यकता पुरा गर्नका लागि विश्वभर विभिन्न खाद्य वस्तुहरुको उत्पादनमा वृद्धि, उत्पादित वस्तुको उचित वितरणका साथै उपभोक्ताहरुका लागि उचित गुणस्तरको सुपथ मूल्यमा खाद्य वस्तुहरु सहज रुपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने भएता पनि विविध कारणवस उत्पादित वस्तुहरु सहज र न्यायोचित वितरण हुन सकेको छैन। नेपालको सन्दर्भमा अन्य विकासउन्मुख देशमा जस्तै मुख्य खानाको रुपमा अन्न नै खाने प्रचलन छ। लुम्बिनी प्रदेशमा चामल, मकै, गहुँ, कोदो र हाल आएर केहि मात्रामा फापर र जौ पनि प्रयोग गर्ने बानी बढेको पाइन्छ।

१.२ खाद्यान्न वासलातको क्रमबद्ध विकास तथा महत्व

खाद्य वासलात भन्नाले तोकिएको अवधिको सम्पुर्ण खाद्य आपूर्ति र उपयोगका स्रोतहरुको समग्र र विश्लेक्षणात्मक तथ्यांक हो । खाद्य वासलातको पहिलो अभ्यास पहिलो विश्वयुद्धबाट भएको हो भने दोस्रो विश्वयुद्धमा गएर यसको अझ बढी आवश्यकता, महत्व र चासो बढ्दै गयो । विश्वयुद्ध पछी लागेको भोकमरी तथा विभिन्न महामारिले गर्दा यसको झनै आवश्यकता देखिएपछी सन् १९४२/४३ मा युरोपेली मुलुकमा खाद्य आवश्यकताको अध्ययन गरियो भने सन १९४८ मा आएर एफ.ए.ओ. ले खाद्यान्नको अवस्था विश्लेषण गर्न सहयोगी हुने हुनाले खाद्यान्न वासलात बनाउनको लागि विभिन्न मुलुकहरुलाई सुझाव दिएको थियो । सन् १९९२/९४ मा १७५ देशहरु र १९९४/९६ मा जम्मा १८० देशमा खाद्यान्न वासलात प्रकाशित गरिएको थियो ।

नेपालका सन्दर्भमा खाद्यान्नको वासलात तयार पार्ने तथा कार्य वि.सं २०२७।०२८ सालमा प्रथम पटक कृषि मन्त्रालयको आर्थिक विश्लेषण तथा योजना शाखाबाट सुरुवात भएको थियो। मूलुक संघिय राज्य घोषणा भएसँगै लुम्बिनी प्रदेशमा पनि पहिलो पटक आ.व. २०७५/७६ मा खाद्यान्न वासलात तयार गरी प्रकाशन गरिएको थियो ।त्यस पश्चात प्रत्येक आर्थिक वर्षमा यो पुस्तिका प्रकाशन हुँदै आएको छ ।यसमा मूख्य खाद्य वस्तुहरुको आपुर्ति जस्तै : उत्पादन, आयात र उपयोगका स्रोतहरु जस्तै : वीउ, दाना, प्रर्यटकको खाना, खाना प्रशोधन, औधोगिक प्रयोग, खेर जाने खाद्य, अन्य साथै खानको लागि के कति उपलब्ध हुन्छ त्यसको तथ्यांक साथै जनसंख्या, उत्पादन, उत्पादन क्षमता, पोषण तत्व आदिको तथ्यांक विश्लेषण गरिएको छ । यसले प्रत्येक खाद्यवस्तुको आवश्यकता र पूर्तीको अवस्थालाई देखाउँछ जसले गर्दा खाद्यवस्तु सम्बन्धी विभिन्न पोलिसीहरु बनाउन मद्दत मिल्दछ । यसलै कुनैपनि देश वा क्षेत्रमा के-के खाद्यवस्तुहरु आपूर्ति भइराखेको छ र कुन खाद्य वस्तुहरुको कति प्रयोग (घट्दो वा बढ्दो) के छ भनेर पनि मूल्यांकन गर्न सहयोग गर्दछ । खाद्यान्न वासलातले कुनैपनि क्षेत्रमा खाद्यान्न कत्तिको आपुर्ति हुन्छ र कत्तिको आवश्यक पर्छ भन्ने कुरालाई निर्धारण

गरेर देशको पुरै कृषिको कार्यक्रमहरुलाई परिमार्जित गर्न समेत सहयोग गर्दछ भने एक देश र अर्को देश वा एउटा र अर्को क्षेत्र वीचको खाद्य उपलब्धता तुलना गर्न पनि सहयोग गर्दछ ।

समग्रमा खाद्यान्न वासलात मार्फत प्रदेशमा उत्पादन भएका विभिन्न खाद्यान्न वस्तुहरुको तथ्याङ्क समावेश गरिएको छ। प्रदेश भित्र उत्पादन विभिन्न खाद्यान्न वस्तुहरुको कुल परिमाण, उपभोगका लागि उपलब्ध विभिन्न परिमाण, प्रतिव्यक्ति उपलब्धता परिमाण र त्यसबाट प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन उपलब्ध हुने क्यालोरीको उपलब्धि देखाइएको छ।

१.३ खाद्यान्न वासलातका सीमाहरू

- यस प्रदेशको कुल उपभोग्य खाद्यान्न उपलब्धतालाई सिफारीस प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष खाद्यान्न र प्रदेशको प्रक्षेपण जनसंख्याको आधारमा खाद्यान्नको न्यून वा बचत अवस्था विश्लेषण गरिएको छ । तर प्रत्येक व्यक्तिले के कति परिमाण खाधान्न उपभोग गरिरहेका छन् सोही विवरणलाई घरधुरी सर्वेक्षण वा अन्य अध्ययनले पुष्ट्याई गरेको छैन ।
- यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएका छिमेकी मित्रराष्ट्र भारत संगको खुल्ला सिमानाले गर्दा कतिपय खाद्य वस्तुहरू भन्सार कार्यालयमा दर्ता नगरिकन आयात निर्यात हुने गर्दछ । यसरी अनाधिकृत रुपमा आयात/निर्यात भएका वस्तुहरूको परिमाण एकिन गर्न नसकिने भएको हुनाले सो परिमाण समावेश हुन सकेको छैन ।
- धामिर्क कार्य पुजा आजामा प्रयोग हुने अन्न साथै जाँड, रक्सी बनाउँदा हुने प्रयोग खाद्यान्न परिमाणको हिसाव अनुमान गर्न नसकिएको हुनाले सो परिमाण समावेश गरिएको छैन ।

- घरपालुवा पशु चौपाया एवं पंक्षिहरूलाई खुवाउनमा हुने खर्च अनाजको परिमाणको हिसाव अनुमान गर्न नसकेको हुनाले सो परिमाण समावेश गरिएको छैन ।
- भान्सा, होटल र रेष्टुरेन्टबाट दैनिक रुपमा खाना नोक्सान (Food wastage) रहदै आउने गरेको छ जसले कुल उपभोग्य उपलब्धतामा कमि ल्याउछ जसलाई यो अध्ययनमा समावेश गरिएको छैन ।

१.४ विभिन्न बालीहरुको उत्पादन स्थिति

१.४.१ खाद्यान्न उत्पादनको तुलनात्मक स्थिति

आ.ब. २०७८/७९ मा समग्र देश तथा लुम्बिनी प्रदेशमा उत्पादित खाद्यान्न बालीहरुको तुलनात्मक स्थितिलाई विश्लेषण गर्दा यस प्रदेशमा १२ वटै जिल्ला स्थित कार्यालयहरुबाट प्राप्त तथ्यांक विवरण अनुसार नेपालको कूल उत्पादनको १७.८१ प्रतिशत योगदान लुम्बिनी प्रदेशको भएको देखिन्छ । त्यसै गरी उत्पादकत्वको हिसाबले पनि प्रदेशको अवस्था राष्ट्रिय उत्पादकत्वको तुलनामा बढि नै रहेको देखिएको छ ।

तालिका नं. १ आ.व. २०७८/७९ को खाद्यान्न उत्पादनको तुलनात्मक स्थिति

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन./हेक्टर

बाली	नेपाल			लुम्बिनी प्रदेश			उत्पादनमा प्रदेशको प्रतिशत योगदान
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	
धान	१४७७३७८	५१३०६२५	३.४७	२४९९५५	१००१५२३	४.०१	१९.५२
मकै	९८५५६५	३१०६३९७	३.१५	१४४८३०	४१७६५६.६	२.८८	१३.४५
गहुँ	७१६९७८	२१४४५६८	२.९९	१६०३९४	४८४४२४.७	३.०२	२२.५९
कोदो	२६७०७१	३३९४६२	१.२७	९९०४.९	१०७६५	१.०९	३.१७
जौ	२३१३४	३२१५६	१.३९	२१९५	३४२३.८८	१.५६	१०.६५
फापर	१६१२३	१९२९०	१.२०	१२२६	११२६	०.९२	५.८४
कूल	३४८६२४९	१०७७२४९८	३.०९	५६८५०६	१९१८९१९	३.३८	१७.८१

१.४.२ खाद्यान्न बालीहरुको क्षेत्रफल तथा उत्पादन

समग्रमा खाद्यान्न वासलात मार्फत लुम्बिनी प्रदेशका विभिन्न जिल्लाहरुमा खाद्य तथा पशुपन्छी उत्पादनको अवस्था केलाउँदा हालको अवस्था त्यति चिन्ताजनक देखिदैन तर उत्पादनलाई अझ प्रोत्साहन गर्न जरुरी देखिन्छ । विशेष गरी अन्न बालीहरुमा उत्पादन र सोही बालीले ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा धान बाली धैरै देखिन्छ भने दोस्रोमा गहुँको उत्पादन देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा प्रदेश भित्र धानको उत्पादन भित्र्याएको कुल क्षेत्रफल २,४९,९५५ हेक्टर रहेको छ

भने उत्पादन १०,०१,५२३ मे.टन रहेको छ । त्यसैगरी गहुँको कुल क्षेत्रफल १,६०,३९४ हेक्टर र उत्पादन ४,८४,४२५ मे.टन रहेको छ भने मकैको क्षेत्रफल १,४४,८३० हेक्टर र उत्पादन ४,१७,६५७ मे.टन रहेको छ ।

तालिका नं.२ आ.व. ०७८/७९ को खाद्यान्न बालीको क्षेत्रफल तथा उत्पादन स्थिति क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	धान		मकै		गहुँ		कोदो		जौ		फापर	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
नवलपरासी (ब.सु.प.)	१६,७८१	७४,००५	४,४९६	११,५७५	८३७९	२४७१८.०५	९०	९९	०	०	०	०
रूपन्देही	६१,२६६	२६०,४०७	३,१०५	११,००७	२६६८०	१०२२५०	०	०	०	०	०	०
कपिलवस्तु	५२,९८४	२११,४०९	१,३३४	३,४५६	२७५००	८५२५०	०	०	७५	२४५	०	०
पाल्पा	८,९८०	३५,०२१	२१,५९८	४९,७८२	५७४६	११५७५	२५२८	२५३२	२०	२३.९८	४३८	४०२.९६
गुल्मी	८,३९६	२५,७६६	२४,४६५	६६,८३८	६७१०	२०१३०	२८२५	२८२५	२४५	४२६.३	२२०	२८६
अर्घाखाँची	८,२३०	२५,३२१	१६,९३५	४६,४६१	७३४०	१३४२४	५०५	६१५	३००	३७५	२७४	२४२
रोल्पा	४,६३६	१४,८३५	१४,३००	३७,९९०	८५९५	२५२२०	११००	१२००	५४६	६२०	१०२	९५
दाङ्ग	३०,७५३	१३६,२५९	२३,५००	७३,२००	१२३४०	४३१९०	१६	२१	१७	३६	१८	२७
बाँके	१६,६६०	७४,९५६	१०,४८०	३९,२७०	२३५००	५८७५०	०	०	०	०	०	०
प्यूठान	६,३७५	२२,३३१	११,२३०	३०,५९१	६९६०	२२६५०	२२००	२६४०	४६०	७३६	११	९.९
रुकुम पूर्व	१,४४९	४,३१५	५,०३७	११,५५९	५१४४	१४९१७.६	६४०.८९	८३३	५३२	९६१.६	१६३.२७	६३
बर्दिया	३३,४४५	११६,८९८	८,३५०	३५,९२८	२१५००	६२३५०	०	०	०	०	०	०
कूल	**२४९,९५५**	**१,००१,५२३**	**१४४,८३०**	**४१७,६५७**	**१६०,३९४**	**४८४,४२५**	**९,९०५**	**१०,७६५**	**२,१९५**	**३,४२४**	**१,२२६**	**१,१२६**

चित्र नं. १ खाद्यान्न बालीको क्षेत्रफल

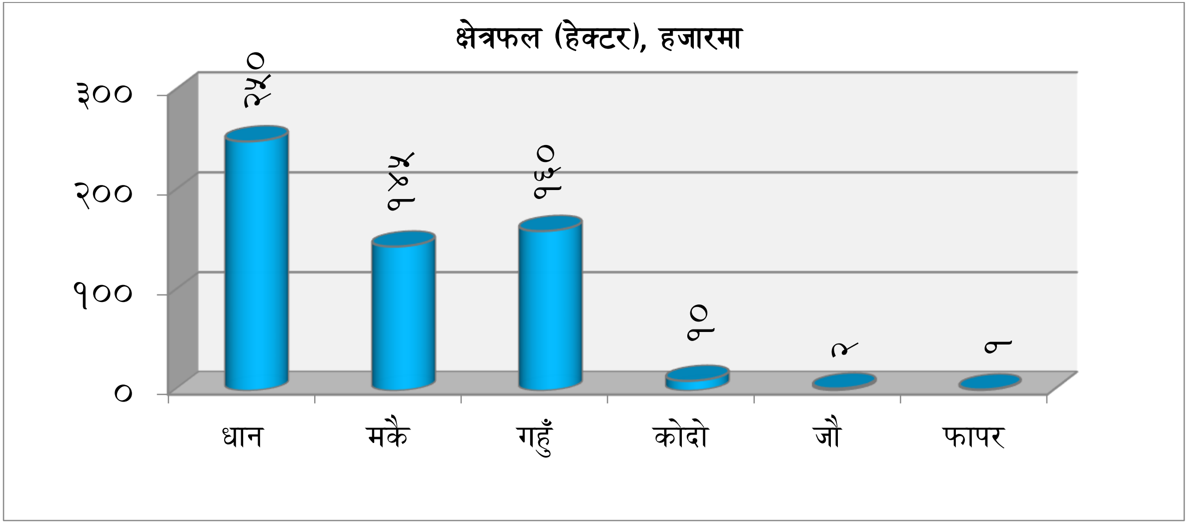

स्रोत: कृषि ज्ञान केन्द्र, एकीकृत कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यालयहरुबाट अध्यावधिक, आ.व. ०७८/७९

नोटः आ.व. ०७८/७९ को कुल धान रोपाईको क्षेत्रफल (चैते ३२२० हे. र बर्षे ३१६५७१ हे.) = ३१९७९१ हे. मध्ये बाढी डुवानले क्षति भएकोले उत्पादन भित्र्याएको क्षेत्रफल (चैते ३२२० हे. र बर्षे २४६७३५ हे.) = २४९९५५ हे.

चित्र नं. २ खाद्यान्न बालीको उत्पादन

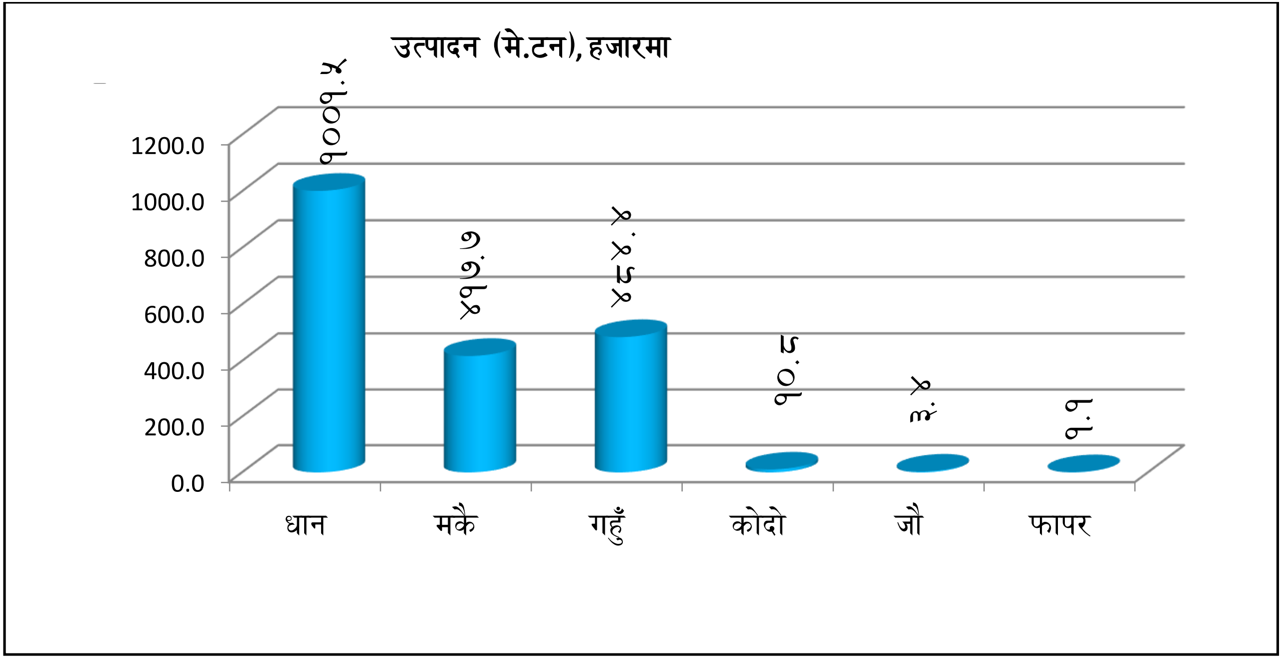

स्रोत : *कृषि ज्ञान केन्द्र, एकीकृत कृषि तथा पशुपन्छी विकास कार्यालयहरुबाट अध्यावधिक, आ.व. ०७८/७९*

४.३ अन्य खाद्य वस्तुहरुको उत्पादन स्थिति

आ.ब. २०७८/७९ मा समग्र देश तथा लुम्बिनी प्रदेशमा उत्पादित तेलहन, दलहन, फलफूल, तरकारी तथा आलु बालीहरुको तुलनात्मक स्थितिलाई विश्लेषण गर्दा तेलहन बालीमा नेपालको कूल उत्पादनको २५.२७ प्रतिशत, त्यसैगरी क्रमश दलहन बालीमा २५.०८ प्रतिशत, फलफूल बालीमा १०.९१ प्रतिशत, तरकारी बालीमा १३.६४ प्रतिशत र आलु बालीमा ११.३७ प्रतिशत राष्ट्रिय स्तरमा प्रदेशको योगदान रहेको छ। त्यसैगरी समग्रमा प्रदेशको उत्पादकत्वको अवस्थालाई हेर्दा राष्ट्रिय स्तरको तुलनामा केहि कम नै भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. ३, तेलहन, दलहन तथा अन्य बाली वस्तुहरुको तुलनात्मक स्थिति

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन, उत्पादकत्वः मे.टन./हेक्टर

बाली	नेपाल			लुम्बिनी प्रदेश			उत्पादनमा प्रदेशको योगदान (प्रतिशत)
	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	क्षेत्रफल	उत्पादन	उत्पादकत्व	
तेलहन	२६०६४५	२८७३४४	१.१०	६२४०९	६६३०४.८९	१.०६	२५.२७
दलहन	३३४५५०	४०८३७१	१.२२	८०९२४	९४७८७.९३	१.१७	२५.०८
फलफूल	१२९५३२	१४१६७५०	१०.९४	२००४७	१९७७६४.०	९.८७	१०.९१
तरकारी	२८९८३९	४१५३१५७	१४.३३	४९०७९	६२२४३८.९	१२.६८	१३.६४
आलु	१९८२५६	३४१०८२९	१७.२०	२५५७९	३६८३५२.५	१४.४०	११.३७

२. उपभोग्य खाद्यान्न विश्लेषण विधि

धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ र फापरको खुद उत्पादन बाट आगामी वर्षको आवश्यक बीउको परिमाण, खाद्यान्न कटानी गर्नु पुर्व हुने क्षतिको परिमाण, भुस, चोकर र अन्य छिजजर्ति आदिमा हुने नोक्सानीको परिमाण तथा पशुदानामा प्रयोग हुने परिमाण आदि कटाए पछि अर्थात खाद्यान्न प्रशोधन पछि मात्र खान योग्य हुन्छ जसलाई उपभोग्य खाद्यान्न भनिन्छ ।

२.१ जिल्लागत उपभोग्य चामलको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल धानको उत्पादन १०,०१,५२३ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य चामल ५,५८,१३७ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र धानको उत्पादन र ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा रुपन्देहीमा सबैभन्दा धैरै देखिन्छ भने दोस्रोमा कपिलवस्तुलाई देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा रुपन्देही जिल्लामा धानको कुल क्षेत्रफल ६१,२६६ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन २,६०,४०७ मे.टन रहेको छ र उपभोग्य चामल १,४५,२५१ मे.टन रहेको छ त्यसै गरी कपिलवस्तुमा धानको कुल क्षेत्रफल ५२,९८४ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन २,११,४०९ मे.टन र उपभोग्य चामल ११७८०८ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र सबैभन्दा कम क्षेत्रफल र उत्पादनलाई हेर्दा रुकुम पुर्वमा धानको कुल क्षेत्रफल १,४४९ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ४,३१५ मे.टन र उपभोग्य चामल २,३९२ मे.टन रहेको छ ।

तालिका न. ४, जिल्लागत उपभोग्य चामलको उत्पादन स्थिति

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	धान		१०%उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	५५ के.जी/ हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर ६४% ले जम्मा बचत	छिजजर्ति % १.७५ घटाउदा	जम्मा उपभोग्य चामल
	क्षेत्रफल	उत्पादन					
नवलपरासी (ब.सु.प.)	१६,७८१	७४,००५	६६,६०४	६५,६८१	४२,०३६	४१,३००	४१,३००
रूपन्देही	६१,२६६	२६०,४०७	२३४,३६६	२३०,९९७	१४७,८३८	१४५,२५१	१४५,२५१
कपिलवस्तु	५२,९८४	२११,४०९	१९०,२६८	१८७,३५४	११९,९०७	११७,८०८	११७,८०८
पाल्पा	८,९८०	३५,०२१	३१,५१९	३१,०२५	१९,८५६	१९,५०९	१९,५०९
गुल्मी	८,३९६	२५,७६६	२३,१८९	२२,७२८	१४,५४६	१४,२९१	१४,२९१
अर्घाखाँची	८,२३०	२५,३२१	२२,७८९	२२,३३६	१४,२९५	१४,०४५	१४,०४५
रोल्पा	४,६३६	१४,८३५	१३,३५२	१३,०९७	८,३८२	८,२३५	८,२३५
दाङ्ग	३०,७५३	१३६,२५९	१२२,६३३	१२०,९४२	७७,४०३	७६,०४८	७६,०४८
बाँके	१६,६६०	७४,९५६	६७,४६०	६६,५४४	४२,५८८	४१,८४३	४१,८४३
प्यूठान	६,३७५	२२,३३१	२०,०९८	१९,७४७	१२,६३८	१२,४१७	१२,४१७
रूकुम पूर्व	१,४४९	४,३१५	३,८८४	३,८०४	२,४३४	२,३९२	२,३९२
बर्दिया	३३,४४५	११६,८९८	१०५,२०८	१०३,३६९	६६,१५६	६४,९९८	६४,९९८
कूल	**२४९,९५५**	**१,००१,५२३**	**९०१,३७०**	**८८७,६२३**	**५६८,०७९**	**५५८,१३७**	**५५८,१३७**

२.२ जिल्लागत उपभोग्य गहुँ बालीको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल गहुँको उत्पादन ४,८४,४२५ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य गहुँ/पिठो/मैदा ३,९९,११४ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र गहुँको उत्पादन र ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा रुपन्देहीमा सबैभन्दा धैरै देखिन्छ भने दोस्रोमा कपिलवस्तुलाई देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा रुपन्देही जिल्लामा गहुँको कुल क्षेत्रफल २६,६८० हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन १,०२,२५० मे.टन रहेको छ र उपभोग्य गहुँ/पिठो/मैदा ८४,९२५ मे.टन रहेको छ त्यसै गरी कपिलवस्तुको गहुँको कुल क्षेत्रफल २७,५०० हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ८५,२५० मे.टन र उपभोग्य गहुँ/पिठो/मैदा ७०,३०६ मे.टन रहेको छ ।

तालिका न. ५, जिल्लागत उपभोग्य गहुँ बालीको उत्पादन स्थिति

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	गहुँ		१०% उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	१०० के.जी. / हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर % ९६ ले जम्मा बचत	छिजजर्ति % १ घटाउदा	कूल उपभोग्य गहुँ/पिठो/मैदा
	क्षेत्रफल	उत्पादन					
नवलपरासी (ब.सु.प.)	८,३७९	२४,७१८	२२,२४६	२१,४०८	२०,५५२	२०,३४६	२०,३४६
रूपन्देही	२६,६८०	१०२,२५०	९२,०२५	८९,३५७	८५,७८३	८४,९२५	८४,९२५
कपिलवस्तु	२७,५००	८५,२५०	७६,७२५	७३,९७५	७१,०१६	७०,३०६	७०,३०६
पाल्पा	५,७४६	११,५७५	१०,४१८	९,८४३	९,४४९	९,३५५	९,३५५

जिल्ला	गहुँ		१०% उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	१०० के.जी. / हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर % ९६ ले जम्मा बचत	छिजजर्ति % १ घटाउदा	कूल उपभोग्य गहुँ/पिठो/मैदा
	क्षेत्रफल	उत्पादन					
गुल्मी	६,७१०	२०,१३०	१८,११७	१७,४४६	१६,७४८	१६,५८१	१६,५८१
अर्घाखाँची	७,३४०	१३,४२४	१२,०८२	११,३४८	१०,८९४	१०,७८५	१०,७८५
रोल्पा	८,५९५	२५,२२०	२२,६९८	२१,८३९	२०,९६५	२०,७५५	२०,७५५
दाङ्ग	१२,३४०	४३,१९०	३८,८७१	३७,६३७	३६,१३२	३५,७७०	३५,७७०
बाँके	२३,५००	५८,७५०	५२,८७५	५०,५२५	४८,५०४	४८,०१९	४८,०१९
प्यूठान	६,९६०	२२,६५०	२०,३८५	१९,६८९	१८,९०१	१८,७१२	१८,७१२
रूकुम पूर्व	५,१४४	१४,९१८	१३,४२६	१२,९११	१२,३९५	१२,२७१	१२,२७१
बर्दिया	२१,५००	६२,३५०	५६,११५	५३,९६५	५१,८०६	५१,२८८	५१,२८८
कूल	**१६०,३९४**	**४८४,४२५**	**४३५,९८२**	**४१९,९४३**	**४०३,१४५**	**३९९,११४**	**३९९,११४**

२.३ जिल्लागत उपभोग्य मकै बालीको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल मकैको उत्पादन ४,१७,६५७ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य मकै/पिठो ३,५८,१८६ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र मकैको उत्पादन र ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा क्षेत्रफलको हिसावले हेर्दा गुल्मी छ भने उत्पादनको हिसावले हेर्दा दाङमा सबैभन्दा धैरै देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा गुल्मीमा मकैको कुल क्षेत्रफल २४,६६५ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ६६,८३८ मे.टन रहेको छ र उपभोग्य मकै/ पिठो ५७,२९७ मे.टन रहेको छ । त्यसै गरी दाङमा

मकैको कुल क्षेत्रफल २३,५०० हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ७३,२०० मे.टन र उपभोग्य मकै/ पिठो ६२,८१३ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र सबैभन्दा कम क्षेत्रफल र उत्पादनलाई हेर्दा कपिलवस्तुमा मकैको कुल क्षेत्रफल १,३३४ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ३,४५६ मे.टन र उपभोग्य मकै/ पिठो २,९६१ मे.टन रहेको छ ।

तालिका न. ६, जिल्लागत उपभोग्य मकै बालीको उत्पादन स्थिति

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	मकै		१०% उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	२० के.जी. प्रति हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर % ९७ ले जम्मा बचत	छिजजर्ति %१ घटाउदा	कूल उपभोग्य मकै/पिठो
	क्षेत्रफल	उत्पादन					
नवलपरासी (ब.सु.प.)	४,४९६	११,५७५	१०,४१७	१०,३२७	१०,०१७	९,९१७	९,९१७
रूपन्देही	३,१०५	११,००७	९,९०६	९,८४४	९,५४९	९,४५३	९,४५३
कपिलवस्तु	१,३३४	३,४५६	३,११०	३,०८४	२,९९१	२,९६१	२,९६१
पाल्पा	२१,५९८	४९,७८२	४४,८०४	४४,३७२	४३,०४१	४२,६१०	४२,६१०
गुल्मी	२४,४६५	६६,८३८	६०,१५५	५९,६६५	५७,८७५	५७,२९७	५७,२९७
अर्घाखाँची	१६,९३५	४६,४६१	४१,८१५	४१,४७६	४०,२३२	३९,८३०	३९,८३०
रोल्पा	१४,३००	३७,९९०	३४,१९१	३३,९०५	३२,८८८	३२,५५९	३२,५५९

जिल्ला	मकै		१०% उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	२० के.जी. प्रति हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर % ९७ ले जम्मा बचत	छिजजर्ति %१ घटाउदा	कूल उपभोग्य मकै/पिठो
	क्षेत्रफल	उत्पादन					
दाङ्ग	२३,५००	७३,२००	६५,८८०	६५,४१०	६३,४४८	६२,८१३	६२,८१३
बाँके	१०,४८०	३९,२७०	३५,३४३	३५,१३३	३४,०७९	३३,७३९	३३,७३९
प्यूठान	११,२३०	३०,५९१	२७,५३२	२७,३०७	२६,४८८	२६,२२३	२६,२२३
रूकुम पूर्व	५,०३७	११,५५९	१०,४०३	१०,३०२	९,९९३	९,८९३	९,८९३
बर्दिया	८,३५०	३५,९२८	३२,३३५	३२,१६८	३१,२०३	३०,८९१	३०,८९१
कूल	**१४४,८३०**	**४१७,६५७**	**३७५,८९१**	**३७२,९९४**	**३६१,८०५**	**३५८,१८६**	**३५८,१८६**

२.४ जिल्लागत उपभोग्य कोदो बालीको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल कोदोको उत्पादन १०,७६५ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य कोदो/पिठो ८,८२६ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र कोदोको उत्पादन र ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा गुल्मीमा सबैभन्दा धैरै देखिन्छ भने दोस्रोमा पाल्पालाई देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा गुल्मीमा कोदोको कुल क्षेत्रफल २,८२५ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन २,८२५ मे.टन रहेको छ र उपभोग्य कोदो/ पिठो २,३१२ मे.टन रहेको छ त्यसै गरी पाल्पाको कोदोको कुल क्षेत्रफल २,५२८ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन २,५३२ मे.टन र उपभोग्य कोदो/ पिठो २,०७२ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र कोदो खेती नहुने जिल्लाहरुमा रुपन्देही, कपिलवस्तु, बाँके र बर्दिया जिल्लाहरु रहेका छन ।

तालिका नं. ७, जिल्लागत उपभोग्य कोदो बालीको उत्पादन स्थिति क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	कोदो		१०% उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	२० के.जी./हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर %९३ ले जम्मा बचत	जम्मा उपभोग्य कोदो/पिठो
	क्षेत्रफल	उत्पादन				
नवलपरासी (ब.सु.प.)	९०	९९	८९	८७	८१	८१
रूपन्देही	०	०	०	०	०	०
कपिलवस्तु	०	०	०	०	०	०
पाल्पा	२,५२८	२,५३२	२,२७९	२,२२८	२,०७२	२,०७२
गुल्मी	२,८२५	२,८२५	२,५४३	२,४८६	२,३१२	२,३१२
अर्घाखाँची	५०५	६१५	५५४	५४३	५०५	५०५
रोल्पा	१,१००	१,२००	१,०८०	१,०५८	९८४	९८४
दाङ्ग	१६	२१	१९	१९	१७	१७
बाँके	०	०	०	०	०	०
प्यूठान	२,२००	२,६४०	२,३७६	२,३३२	२,१६९	२,१६९
रूकुम पूर्व	६४१	८३३	७५०	७३७	६८५	६८५
बर्दिया	०	०	०	०	०	०
कूल	**९,९०५**	**१०,७६५**	**९,६८९**	**९,४९०**	**८,८२६**	**८,८२६**

२.५ जिल्लागत उपभोग्य फापर बालीको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल फापरको उत्पादन १,१२६ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य फापर/पिठो ९२० मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र फापरको उत्पादन र ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा पाल्लामा सबैभन्दा धैरै देखिन्छ भने दोस्रोमा क्षेत्रफलको हिसावले अर्घाखाँची छ भने उत्पादनको हिसावले हेर्दा गुल्मीलाई देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा पाल्पामा फापरको कुल क्षेत्रफल ४३८ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ४०३ मे.टन रहेको छ र उपभोग्य फापर/ पिठो ३२९ मे.टन रहेको छ त्यसै गरी अर्घाखाँचीमा फापरको कुल क्षेत्रफल २७४ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन २४२ मे.टन र उपभोग्य फापर/ पिठो १९७ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र फापर खेती नहुने जिल्लाहरुमा नवलपरासी (पश्चिम), रुपन्देही, कपिलवस्तु, बाँके र बर्दिया जिल्लाहरु रहेका छन ।

तालिका न. ८, जिल्लागत उपभोग्य फापर बालीको उत्पादन स्थिति

क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	फापर		१०% उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	२० के.जी./हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर प्रतिशत ९३% ले जम्मा बचत	जम्मा उपभोग्य फापर/पिठो
	क्षेत्रफल	उत्पादन				
नवलपरासी (ब.सु.प.)	०	०	-	-	-	-
रूपन्देही	०	०	-	-	-	-
कपिलवस्तु	०	०	-	-	-	-
पाल्पा	४३८	४०३	३६३	३५४	३२९	३२९
गुल्मी	२२०	२८६	२५७	२५३	२३५	२३५
अर्घाखाँची	२७४	२४२	२१८	२१२	१९७	१९७
रोल्पा	१०२	९५	८६	८३	७८	७८
दाङ्ग	१८	२७	२४	२४	२२	२२
बाँके	०	०	-	-	-	-
प्यूठान	११	९.९	९	९	८	८
रूकुम पूर्व	१६३	६३	५७	५३	५०	५०
बर्दिया	०	०	-	-	-	-
कूल	**१२२६**	**११२६**	**१०१३**	**९८९**	**९२०**	**९२०**

२.६ जिल्लागत उपभोग्य जौ बालीको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल जौको उत्पादन ३,४२४ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य जौ/पिठो १,६४७ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र जौको उत्पादन र ओगटेको क्षेत्रफललाई हेर्दा क्षेत्रफलमा रोल्पा र उत्पादनमा रुकुम पुर्वमा सबैभन्दा धेरै भएको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा रोल्पामा जौको कुल क्षेत्रफल ५४६ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ६२० मे.टन रहेको छ र उपभोग्य जौ/ पिठो २९५ मे.टन रहेको छ त्यसै गरी रुकुम पुर्वमा जौको कुल क्षेत्रफल ५३२ हेक्टर रहेको छ भने उत्पादन ९६२ मे.टन र उपभोग्य जौ/ पिठो ४६४ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र सबैभन्दा जौ खेती नहुने जिल्लाहरुमा नवलपरासी (ब.सु.प.), रुपन्देही, बाँके र बर्दिया जिल्लाहरु रहेका छन ।

तालिका नं. ९, जिल्लागत उपभोग्य जौं बालीको उत्पादन स्थिति

क्षेत्रफल : हेक्टर, उत्पादन : मे.टन

जिल्ला	जौ		१०%उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	४० के.जी. प्रति हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर प्रतिशत ५५ ले जम्मा बचत	कूल उपभोग्य पिठो
	क्षेत्रफल	उत्पादन				
नवलपरासी (ब.सु.प.)	०	०	०	०	०	०
रूपन्देही	०	०	०	०	०	०
कपिलवस्तु	७५	२४५	२२१	२१८	१२०	१२०
पाल्पा	२०	२४	२२	२१	११	११
गुल्मी	२४५	४२६	३८४	३७४	२०६	२०६

जिल्ला	जौ		१०%उत्पादन उप्रान्त क्षति घटाउदा बचत	४० के.जी. प्रति हे. बीउ दर घटाउदा	निचोड दर प्रतिशत ५५ ले जम्मा बचत	कूल उपभोग्य पिठो
	क्षेत्रफल	उत्पादन				
अर्घाखाँची	३००	३७५	३३८	३२६	१७९	१७९
रोल्पा	५४६	६२०	५५८	५३६	२९५	२९५
दाङ्ग	१७	३६	३२	३२	१७	१७
बाँके	०	०	०	०	०	०
प्यूठान	४६०	७३६	६६२	६४४	३५४	३५४
रूकुम पूर्व	५३२	९६२	८६५	८४४	४६४	४६४
बर्दिया	०	०	०	०	०	०
कूल	**२१९५**	**३४२४**	**३०८१**	**२९९४**	**१६४७**	**१६४७**

२.७ प्रदेशमा समग्र उपभोग्य खाद्यान्नको उत्पादन स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशमा कुल खाद्यान्न उत्पादन १९,१८,९१९ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य उत्पादन १३,२६,८२९ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र समग्र खाद्यान्नको उत्पादनलाई हेर्दा रुपन्देहीमा सबैभन्दा धेरै भएको देखिन्छ भने दोस्रोमा कपिलवस्तु रहेको छ । आर्थिक वर्ष ०७८/७९ मा रुपन्देहीमा समग्र खाद्यान्नको कुल उत्पादन ३,७३,६६४ मे.टन रहेको छ र समग्र खाद्यान्नको उपभोग्य उत्पादन २,३९,६२९ मे.टन रहेको छ त्यसै गरी कपिलवस्तुमा समग्र खाद्यान्न उत्पादनको कुल उत्पादन ३,००,३६० मे.टन रहेको छ भने उपभोग्य समग्र उत्पादन १,९१,१९५ मे.टन रहेको छ । प्रदेश भित्र सबैभन्दा कम खाद्यान्न उत्पादन हुने जिल्लामा रुकुम पुर्व जहाँ कुल उत्पादन ३२,६४९ मे.टन रहेको छ भने उपभोग्य उत्पादन २५,७५५ मे.टन रहेको छ ।

तालिका नं. १०, प्रदेशमा समग्र उपभोग्य खाद्यान्नको उत्पादन स्थिति उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	धान		मकै		गहुँ		कोदो		जौ		फापर		कूल	
	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन	उत्पादन	उपभोग्य उत्पादन
नवलपरासी (ब.सु.प.)	७४००५	४१३००	११५७५	९९१७	२४७१८	२०३४६	९९	८१	०	०	०	०	११०३९६	७१६४५
रूपन्देही	२६०४०७	१४५२५१	११००७	९४५३	१०२२५०	८४९२५	०	०	०	०	०	०	३७३६६४	२३९६२९
कपिलवस्तु	२११४०९	११७८०८	३४५६	२९६१	८५२५०	७०३०६	०	०	२४५	१२०	०	०	३००३६०	१९११९५
पाल्पा	३५०२१	१९५०९	४९७८२	४२६१०	११५७५	९३५५	२५३२	२०७२	२४	११	४०३	३२९	९९३३७	७३८८६
गुल्मी	२५७६६	१४२९१	६६८३८	५७२९७	२०१३०	१६५८१	२८२५	२३१२	४२६	२०६	२८६	२३५	११६२७२	९०९२१
अर्घाखाँची	२५३२१	१४०४५	४६४६१	३९८३०	१३४२४	१०७८५	६१५	५०५	३७५	१७९	२४२	१९७	८६४३८	६५५४१
रोल्पा	१४८३५	८२३५	३७९९०	३२५५९	२५२२०	२०७५५	१२००	९८४	६२०	२९५	९५	७८	७९९६०	६२९०६
दाङ्ग	१३६२५९	७६०४८	७३२००	६२८१३	४३१९०	३५७७०	२१	१७	३६	१७	२७	२२	२५२७३३	१७४६८९
बाँके	७४९५६	४१८४३	३९२७०	३३७३९	५८७५०	४८०१९	०	०	०	०	०	०	१७२९७६	१२३६००
प्यूठान	२२३३१	१२४१७	३०५९१	२६२२३	२२६५०	१८७१२	२६४०	२१६९	७३६	३५४	१०	८	७८९५८	५९८८४
रूकुम पूर्व	४३१५	२३९२	११५५९	९८९३	१४९१८	१२२७१	८३३	६८५	९६२	४६४	६३	५०	३२६४९	२५७५५
बर्दिया	११६८९८	६४९९८	३५९२८	३०८९१	६२३५०	५१२८८	०	०	०	०	०	०	२१५१७६	१४७१७८
कूल	**१००१५२३**	**५५८१३७**	**४१७६५७**	**३५८१८६**	**४८४४२५**	**३९९११४**	**१०७६५**	**८८२६**	**३४२४**	**१६४७**	**११२६**	**९२०**	**१९१८९१९**	**१३२६८२९**

३. खाद्यान्न आवश्यकता

लुम्बिनी प्रदेशमा उपभोग्य खाद्यान्न विश्लेषण गर्दा प्रमुख ६ खाद्यान्न वालीहरू धान, गहुँ, मकै कोदो, जौ र फापरको उपभोग्य रुपमा हुने उत्पादन अनुमान गरी जिल्लामा खाद्य सुरक्षाका लागि न्युनतम आवश्यक खाद्यान्नको आवश्यकतालाई पुरा गर्न चाहिने परिमाण अनुमान गरिएको छ । न्युनतम आवश्यक खाद्यान्न परिमाण छुट्याएर बाँकी रहेको परिमाणलाई बचतको रुपमा हुने र अपुग परिमाणलाई न्यून (Deficit) को रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्न तर्जुमा गरेको कार्यक्रममा देशको भौगोलिक विभिन्नतालाई ध्यानमा राखि उच्च पहाड र पहाडको लागि प्रति ब्यक्ति प्रति दिन २,३४० क्यालोरी र तराईको लागि प्रति दिन प्रति ब्यक्ति २,१४० क्यालोरी चाहिने अनुमानको आधारमा राष्ट्रियस्तरमा सरदर प्रति ब्यक्ति प्रति दिन २,२५० क्यालोरीको आवश्यकता निर्धारण गरिएको छ । न्युनतम् खाद्य उपभोगका आवश्यकतालाई ध्यानमा राखी प्रति दिन प्रति ब्यक्ति २,२५० क्यालोरीको ८७.३ प्रतिशत अर्थात १,९६४ क्यालोरी खाद्यान्न (धान, चामल, मकै, गहुँ, कोदो, फापर र जौ), दलहन, आलु र कन्दमुलबाट उपलब्ध हुने अनुमान गरिए अनुसार खाद्यान्नबाट ७१.९३ प्रतिशत, दलहनबाट २.७६ प्रतिशत, आलुबाट ७.९२ प्रतिशत र कन्दमुलबाट ४.६८ प्रतिशत गरी कुल ८७.३ प्रतिशत तथा अन्य कृषि उपज (दुध, दही, पनीर, माछा, मासु, अण्डा तथा फलफूल) बाट १२.७१ प्रतिशत प्राप्त हुने गर्दछ। खाद्यान्न उपभोगको आधारमा उच्च पहाडमा १९१ के.जी., मध्य पहाडमा २०१ के.जी. र तराईमा १८१ के.जी. प्रति वर्ष प्रति ब्यक्ति खाद्यान्न उपभोग हुने अनुमान गरिएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार नेपालको जनसंख्या २,९१,६४,५७८ रहेकोमा लुम्बिनी प्रदेशको ५१,२२,०७८ जनसंख्या रहेको छ त्यसै गरी नेपालको औषत वार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर ०.९२ प्रतिशत रहेको छ भने लुम्बिनी प्रदेशको १.२४ प्रतिशत रहको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस प्रदेशको जनसंख्या ५१,२२,०७८ लाई औषत वार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर १.२४ प्रतिशतले २०७९ सालको जनसंख्या प्रक्षेपण गरिएको छ, जस अनुसार २०७९ सालको जनसंख्या **५१,९१,२२६** लाई आवश्यक पर्ने खाद्यान्नको अनुमान गरिएका छ ।

$$\mathbf{P}_{२०७९} \text{ को जनसंख्या} = \mathbf{P}_{२०७८} \times \ (\mathbf{1}+\boldsymbol{r})^{\boldsymbol{n}(=\mathbf{1})}$$

जहाँ,

$P_{२०७८}$ = राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार लुम्बिनी प्रदेशको जनसंख्या :
$P_{२०७९}$ = २०७९ को जनसंख्या प्रक्षेपण (Projection) :
r = औषत बार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर :
n (equal 1) = जनगणना २०७८ पछिको १ बर्ष अर्थात २०७९ सालमा

नेपालको जनसंख्या (राष्ट्रिय जनगणना २०७८ बमोजिम) : २,९१,६४,५७८
$P_{२०७८}$ = राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार लुम्बिनी प्रदेशको जनसंख्या :
५१,२२,०७८
$P_{२०७९}$ = २०७९ को जनसंख्या प्रक्षेपण (Projection) : ५१,९१,२२६
r = लुम्बिनी प्रदेशको औषत बार्षिक जनसंख्या बृद्धिदर : १.२४ प्रतिशत

तालिका नं. ११, प्रदेशको जनसंख्या र प्रति व्यक्ति प्रति दिन आवश्यक क्यालोरी

नेपालको जनसंख्या (राष्ट्रिय जनगणना २०७८ बमोजिम)	२,९१,६४,५७८
लुम्बिनी प्रदेशको जनसंख्या (राष्ट्रिय जनगणना २०७८ बमोजिम)	५१२२०७८
नेपालको जनसंख्या बृद्धिदर	०.९२
लुम्बिनी प्रदेशको जनसंख्या बृद्धिदर	१.२४
प्रति ब्यक्ति प्रति दिन क्यालोरी (पहाडको लागी)	२३४०
प्रति ब्यक्ति प्रति दिन क्यालोरी (तराईको लागी)	२१४०
राष्ट्रियस्तरमा सरदर प्रति ब्यक्ति प्रति दिन	२२५०
२,२५० क्यालोरी मध्ये विभिन्न कृषि उपजको योगदान	
खाद्यान्न (धान, चामल, मकै, गहुँ, कोदो, फापर र जौन)	७१.९३ प्रतिशत
दलहनबाट	२.७६ प्रतिशत
आलुबाट	७.९२ प्रतिशत
कन्दमुलबाट	४.६८ प्रतिशत
खाद्यान्न, दलहन, आलु, कन्दमुलबाट कुल	८७.३ प्रतिशत
अन्यदुध, दही, पनीर, माछा, मासु, अण्डा तथा फलफूलबाट	१२.७१ प्रतिशत

स्रोत : कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर, आषाढ, २०७६

४. खाद्यान्न वासलात

४.१ खाद्यान्न उत्पादन तथा बचतको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा खाद्यान्न बालीहरुको उत्पादनको आधारमा यस प्रदेशको खाद्य वासलात अध्ययन गर्दा खाद्यान्न उपलब्धतामा सबै जिल्लाहरु आत्मनिर्भर भई बचतको अवस्था देखिन्छ । खाद्यान्न उत्पादन आवश्यकताको अध्ययन गर्दा तराईका रुपन्देही, कपिलवस्तु, वर्दिया, दागं र बाकें जिल्ला खाद्यान्न वचतमा निकै मजबुत देखिन्छन । यस प्रदेशको समग्र खाद्य वासलात नियाल्दा १३,२६,८२९ मे.टन उपभोग्य खाद्यान्न उपलब्ध रहेकोमा आवश्यक खाद्यान्न ९,६३,७७८ मे.टन खपत भई ३,६३,०५१ मे.टन बचत रहेको छ । जुन आर्थिक वर्ष ०७७/७८ को तुलनामा बाली भित्र्याउने समयमा परेको बेमौसमी वर्षाको कारण धान बाली डुवानमा परेकोले ५०,७०७ मे.टन कम बचत भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १२, प्रदेश स्तरमा खाद्यान्न उत्पादन तथा बचतको स्थिति

(उत्पादनः मे.टन)

जिल्ला	कूल उपलब्ध खाद्यान्न	कूल उपभोग्य प्रशोधित खाद्यान्न	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक खाद्यान्न प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष	कूल आवश्यक खाद्यान्न	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष उपलब्ध खाद्यान्न के.जी.मा
नवलपरासी (ब.सु.प.)	११०,३९६	७१,६४५	३९२,०९१	०.१८१	७०,९६८	६७७	१८३
रूपन्देही	३७३,६६४	२३९,६२९	१,१३७,१०३	०.१८१	२०५,८१६	३३,८१३	२११
कपिलवस्तु	३००,३६०	१९१,१९५	६९२,१८१	०.१८१	१२५,२८५	६५,९१०	२७६
पाल्पा	९९,३३७	७३,८८६	२४८,३३५	०.२०१	४९,९१५	२३,९७१	२९८
गुल्मी	११६,२७२	९०,९२१	२४९,८२२	०.२०१	५०,२१४	४०,७०७	३६४
अर्घाखाँची	८६,४३८	६५,५४१	१७९,४७७	०.२०१	३६,०७५	२९,४६६	३६५
रोल्पा	७९,९६०	६२,९०६	२३७,९६३	०.२०१	४७,८३१	१५,०७५	२६४
दाङ्ग	२५२,७३३	१७४,६८९	६८४,१०५	०.१८१	१२३,८२३	५०,८६५	२५५
बाँके	१७२,९७६	१२३,६००	६११,३३७	०.१८१	११०,६५२	१२,९४८	२०२
प्यूठान	७८,९५८	५९,८८४	२३५,१५१	०.२०१	४७,२६५	१२,६१८	२५५
रूकुम पूर्व	३२,६४९	२५,७५५	५७,५५३	०.२०१	११,५६८	१४,१८७	४४८
बर्दिया	२१५,१७६	१४७,१७८	४६६,१०९	०.१८१	८४,३६६	६२,८१२	३१६
कूल	१,९१८,९१९	१,३२६,८२९	५,१९१,२२६		९६३,७७८	३६३,०५१	२५६

४.२ खाद्यान्न आयत तथा निर्यातको अवस्था विश्लेषण

प्रदेशको आयात तथा निर्यातको आकलन क्रमश जनसंख्या र उत्पादनको अनुपात अनुसार लिइएको छ भने दानामा खाद्यान्नको प्रयोगलाई पशुपंछी संख्याको अनुपात अनुसार लुम्बिनी प्रदेशको अनुपात निकालिएको छ। जून तलको तालिकामा देखाइएको छ।

तालिका नं. १३, खाद्यान्न आयात निर्यातको अवस्था

विवरण	नेपाल	प्रदेश	कैफियत
आयात (मे.टन)	१९२०८२४	३४१९०७	जन सङ्ख्याको अनुपात अनुसार (१७.८० प्रतिशत)
निर्यात (मे.टन)	१४६०	२६०	उत्पादनको अनुपात अनुसार (१७.८१ प्रतिशत)
दाना (मे.टन)	१५,३२,०३३	२,२३,५२४	पशुपन्छी जन सङ्ख्याको अनुपात अनुसार (१४.५९ प्रतिशत)

देशको जनसंख्या, खाद्यान्न उत्पादन र पशुपन्छीको संख्यामा प्रदेशको योगदान प्रतिशत

विवरण	नेपाल	लुम्बिनी प्रदेश	प्रतिशत
जन सङ्ख्या (जनगणना-२०७८)	२९,१६४,५७८	५१,९१,२२६	१७.८०
खाद्यान्न उत्पादन (२०७८/७९)	१०,७७२,४९८	१,९१८,९१९	१७.८१
पशुपंछीको संख्या (२०७८/७९)	१०९७०५७६९	१६,००८,३५४	१४.५९

यसरी प्रदेशमा हालको उपलब्ध उपभोग्य खाद्यान्न परिमाणमा आयात जोडि निर्यात घटाँउदा आवश्यक मात्रा पुरा भई थप १६६८४७६ मे.टन खाद्यान्न उपलब्ध छ । खान पकाउने/उपभोगका क्रममा हुने नोक्सानी लगायत होटलमा हुने खानाको नोक्सानी (Food balance sheets a handook, FAO, २००१का अनुसार) ३ प्रतिशत (५००५४ मे.टन.) र दाना प्रयोग हुने खाद्यान्नको भाग २२३५२४ मे.टन घटाउँदा पनि जम्मा ४३११२० मे.टन. अझै पनि थप वचत रहेको पाइन्छ।

तालिका नं. १४, खाद्यान्न आयाता निर्यात तथा बचतको स्थिति

उत्पादनः मे.टन

विवरण	वितरण (Supply)					खपत			वचत
	बचत खाद्यान	स्टक परिवर्तन	आयात	निर्यात	उपलब्ध खाद्यान्न	नोक्सानी (३ प्रतिशत)	दाना	खाना	
खाद्यान्न	१३२६८२९	०	३४१९०७	२६०	१६६८४७६	५००५४	२२३५२४	९६३७७८	४,३१,१२०

५. अन्य बालीहरुको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

५.१ फलफूल बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कुल फलफुलको उत्पादन १,९७,७६४ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य फलफूलको परिमाण १,२६,०७५ मे.टन रहेको छ । प्रदेशमा कुल आवश्यक फलफूल र उपलब्ध भएको जम्मा उपभोग्य फलफूलको परिमाणलाई विश्लेषण गर्दा समग्र प्रदेश भित्र कुल आवश्यक फलफूलको परिमाण १,५५,७३७ मे.टन रहेकोमा कुल आवश्यक परिमाण मध्ये न्युन रहेको २९,६६२ मे.टन आयातित फलफूलबाट पुरा हुने देखिन्छ ।

तालिका नं. १५, फलफूलको उत्पादन तथा बचतको स्थिति उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	कूल फलफूल उपलब्ध	एकमुष्ठ नोक्सानी १५ %	नोक्सानी बाहेकको उपलब्ध	खाने भागको पुनःप्राप्त दर बाहेको २५ %	जम्मा उपभोग्य फलफूल (प्रशोधित)	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक फ्रुट /व्यक्ति /वर्ष	कूल आवश्यक फलफूल	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति /वर्ष उपलब्ध के.जी.मा
नवलपरासी (ब.सु.प.)	४४,७६७	६,७१५	३८,०५२	९,५१३	२८,५३९	३९२,०९१	०.०३	११,७६३	१६,७७६	७३
रूपन्देही	१०,७५३	१,६१३	९,१४०	२,२८५	६,८५५	१,१३७,१०३	०.०३	३४,११३	-२७,२५८	६
कपिलवस्तु	१८,२०२	२,७३०	१५,४७२	३,८६८	११,६०४	६९२,१८१	०.०३	२०,७६५	-९,१६२	१७
पाल्पा	१४,६७२	२,२०१	१२,४७१	३,११८	९,३५३	२४८,३३५	०.०३	७,४५०	१,९०३	३८
गुल्मी	११,६७७	१,७५२	९,९२६	२,४८१	७,४४४	२४९,८२२	०.०३	७,४९५	-५०	३०
अर्घाखाँची	१०,८१९	१,६२३	९,१९६	२,२९९	६,८९७	१७९,४७७	०.०३	५,३८४	१,५१३	३८
रोल्पा	१७,२५१	२,५८८	१४,६६३	३,६६६	१०,९९८	२३७,९६३	०.०३	७,१३९	३,८५९	४६

जिल्ला	कूल फलफूल उपलब्ध	एकमुष्ठ नोक्सानी १५ %	नोक्सानी बाहेकको उपलब्ध	खाने भागको पुनःप्राप्त दर बाहेको २५ %	जम्मा उपभोग्य फलफूल (प्रशोधित)	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक फ्रुट /व्यक्ति /वर्ष	कूल आवश्यक फलफूल	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति /वर्ष उपलब्ध के.जी.मा
दाङ्ग	११,०३९	१,६५६	९,३८३	२,३४६	७,०३७	६८४,१०५	०.०३	२०,५२३	-१३,४८६	१०
बाँके	९,४३४	१,४१५	८,०१८	२,००५	६,०१४	६११,३३७	०.०३	१८,३४०	-१२,३२६	१०
प्यूठान	१०,३१०	१,५४७	८,७६४	२,१९१	६,५७३	२३५,१५१	०.०३	७,०५५	-४८२	२८
रूकुम पूर्व	१५,९४३	२,३९१	१३,५५२	३,३८८	१०,१६४	५७,५५३	०.०३	१,७२७	८,४३७	१७७
बर्दिया	२२,८९७	३,४३५	१९,४६२	४,८६६	१४,५९७	४६६,१०९	०.०३	१३,९८३	६१४	३१
कूल	१,९७,७६४	२९,६६५	१६८,१००	**४२,०२५**	**१२६,०७५**	५१,९१,२२६		१,५५,७३७	**-२९,६६२**	२४

Source: CyTA-Journal of food, 2018

नोटः औषतमा फलफूलको खाने भाग (Recovery rate) करिव ७५ प्रतिशत हुने भएको र उपलब्ध फलफूको परिमाणमा खाने भाग बाहेकको परिमाणलाई घटाएर जम्मा उपभोग्य फलफूलको परिमाण निकालिएको ।

५.२ तरकारी बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कुल तरकारीको उत्पादन ६,२२,४३९ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य तरकारीको परिमाण ४,७०,५६४ मे.टन रहेको छ । प्रदेशमा कुल आवश्यक तरकारी र उपलब्ध भएको जम्मा उपभोग्य तरकारीको परिमाणलाई विश्लेषण गर्दा समग्र प्रदेश भित्र कुल आवश्यक तरकारीको परिमाण ५,१९,१२३ मे.टन रहेकोमा कुल आवश्यक परिमाण मध्ये न्युन रहेको ४८,५५९ मे.टन आयातित तरकारीबाट पुरा हुने देखिन्छ ।

तालिका नं. १६, तरकारी बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	कूल उत्पादित तरकारी	एकमुष्ठ नोक्सानी १०%	नोक्सानी बाहेकको उपलब्ध	खाने भागको पुनःप्राप्त दर बाहेको १६%	जम्मा उपभोग्य तरकारी	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक तरकारी/ व्यक्ति/ वर्ष	कूल आवश्यक तरकारी	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति/वर्ष उपलब्ध तरकारी के.जी.मा
नवलपरासी (ब.सु.प.)	३१,७८३	३,१७८	२८,६०५	४,५७७	२४,०२८	३९२,०९१	०.१	३९,२०९	-१५,१८१	६१
रूपन्देही	१२६,३५०	१२,६३५	११३,७१५	१८,१९४	९५,५२१	१,१३७,१०३	०.१	११३,७१०	-१८,१९०	८४
कपिलवस्तु	५९,८३५	५,९८४	५३,८५२	८,६१६	४५,२३५	६९२,१८१	०.१	६९,२१८	-२३,९८३	६५
पाल्पा	३५,२७७	३,५२८	३१,७४९	५,०८०	२६,६७०	२४८,३३५	०.१	२४,८३३	१,८३६	१०७
गुल्मी	११,८७८	१,१८८	१०,६९०	१,७१०	८,९८०	२४९,८२२	०.१	२४,९८२	-१६,००२	३६
अर्घाखाँची	१९,५९२	१,९५९	१७,६३३	२,८२१	१४,८१२	१७९,४७७	०.१	१७,९४८	-३,१३६	८३
रोल्पा	२०,१२५	२,०१२	१८,११२	२,८९८	१५,२१४	२३७,९६३	०.१	२३,७९६	-८,५८२	६४
दाङ्ग	८८,२३९	८,८२४	७९,४१५	१२,७०६	६६,७०९	६८४,१०५	०.१	६८,४११	-१,७०२	९८
बाँके	१०९,९२३	१०,९९२	९८,९३१	१५,८२९	८३,१०२	६११,३३७	०.१	६१,१३४	२१,९६८	१३६
प्यूठान	१२,९३२	१,२९३	११,६३९	१,८६२	९,७७७	२३५,१५१	०.१	२३,५१५	-१३,७३९	४२
रूकुम पूर्व	६,८४५	६८५	६,१६१	९८६	५,१७५	५७,५५३	०.१	५,७५५	-५८०	९०
बर्दिया	९९,६५९	९,९६६	८९,६९३	१४,३५१	७५,३४२	४६६,१०९	०.१	४६,६११	२८,७३१	१६२
कूल	**६,२२,४३९**	**६२,२४४**	**५६०,१९५**	**८९,६३१**	**४७०,५६४**	**५,१९१,२२६**		**५,१९,१२३**	**-४८,५५९**	**९१**

नोटः औषतमा तरकारीको खाने भाग (Recovery rate) करिव ८४ प्रतिशत हुने भएको र उपलब्ध तरकारीको परिमाणमा खाने भाग बाहेकको परिमाणलाई घटाएर जम्मा उपभोग्य तरकारीको परिमाण निकालिएको ।

५.३ तेलहन बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कुल तेलहन बालीको उत्पादन ६६,३०५ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य तेलहनको परिमाण २१,८२८ मे.टन रहेको छ । प्रदेशमा कुल आवश्यक तेल र उपलब्ध भएको जम्मा उपभोग्य तेलको परिमाणलाई विश्लेषण गर्दा समग्र प्रदेश भित्र कुल आवश्यक तेलको परिमाण ८३,०६० मे.टन खपत भई ६१,२३२ मे.टन न्यून भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १७, तेलहन बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

क्षेत्रफल : हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्ला	क्षेत्रफल	कूल उपलब्ध तेलहन	एकमुष्ठ नोक्सानी ५प्रतिशत	बीउमा प्रयोग हुने (१० के.जि./हे.)	प्रशोधन योग्य तेलहन	निचोदर ३५ प्रतिशतले जम्मा उपभोग्य तेलहन	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक तेलहन प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष	कूल आवश्यक तेलहन	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष उपलब्ध तेल के.जी.मा
नवलपरासी (ब.सु.प.)	३,९९२	४,३२७	२१६	३९.९२	४,०७१	१,४२५	३९२,०९१	०.०१६	६,२७३	-४,८४९	३.६३
रूपन्देही	७,१६२	७,३१५	३६६	७१.६२	६,८७८	२,४०७	१,१३७,१०३	०.०१६	१८,१९४	-१५,७८६	२.१२
कपिलवस्तु	३,१९९	२,९५५	१४८	३१.९९	२,७७५	९७१	६९२,१८१	०.०१६	११,०७५	-१०,१०४	१.४०
पाल्पा	१,१५०	१,१५१	५८	११.५०	१,०८२	३७९	२४८,३३५	०.०१६	३,९७३	-३,५९५	१.५२
गुल्मी	८१८	७६८	३८	८.१८	७२१	२५२	२४९,८२२	०.०१६	३,९९७	-३,७४५	१.०१
अर्घाखाँची	१,४४०	१,४३९	७२	१४.४०	१,३५२	४७३	१७९,४७७	०.०१६	२,८७२	-२,३९८	२.६४
रोल्पा	४४५	४०१	२०	४.४५	३७७	१३२	२३७,९६३	०.०१६	३,८०७	-३,६७६	०.५५
दाङ्ग	१८,६३३	२४,२६४	१,२१३	१८६.३३	२२,८६४	८,००२	६८४,१०५	०.०१६	१०,९४६	-२,९४३	११.७०

जिल्ला	क्षेत्रफल	कूल उपलब्ध तेलहन	एकमुष्ठ नोक्सानी ५प्रतिशत	बीउमा प्रयोग हुने (१० के.जि./ हे.)	प्रशोधन योग्य तेलहन	निचोदर ३५ प्रतिशतले जम्मा उपभोग्य तेलहन	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक तेलहन प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष	कूल आवश्यक तेलहन	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष उपलब्ध तेल के.जी.मा
बाँके	७,६३५	६,८५७	३४३	७६.३५	६,४३८	२,२५३	६११,३३७	०.०१६	९,७८१	-७,५२८	३.६९
प्यूठान	९२३	१,०२६	५१	९.२३	९६५	३३८	२३५,१५१	०.०१६	३,७६२	-३,४२५	१.४४
रूकुम पूर्व	४३४	४५९	२३	४.३४	४३१	१५१	५७,५५३	०.०१६	९२१	-७७०	२.६२
बर्दिया	१६,५७८	१५,३४४	७६७	१६५.७८	१४,४११	५,०४४	४६६,१०९	०.०१६	७,४५८	-२,४१४	१०.८२
कूल	**६२,४०९**	**६६,३०५**	**३,३१५**	**६२४.०९**	**६२,३६६**	**२१,८२८**	**५,१९१,२२६**		**८३,०६०**	**-६१,२३२**	**४.२०**

५.४ दलहन बालीको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कुल दलहन बालीको उत्पादन ९४,७८८ मे.टन रहेकोमा जम्मा उपभोग्य दलहन बालीको परिमाण ८१,८५६ मे.टन रहेको छ । प्रदेशमा कुल आवश्यक दलहन र उपलब्ध भएको जम्मा उपभोग्य दलहनको परिमाणलाई विश्लेषण गर्दा समग्र प्रदेश भित्र कुल आवश्यक दलहनको परिमाण १,३४,९७२ मे.टन खपत भई ५३,११६ मे.टन न्यून भएको देखिन्छ भने जिल्लागत रुपमा हेर्दा, गुल्मी, अर्घाखाँची, रोल्पा र रुकम पुर्वमा कुल आवश्यक दलहनको परिमाणको तुलनामा उपभोग्य दलहनको परिमाण बचत भएको देखिन्छ ।

तालिका नं. १८, प्रदेश स्तरमा दलहनको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

क्षेत्रफल : हेक्टर, उत्पादनः मे.टन

जिल्लाको नाम	क्षेत्रफल	जम्मा उपलब्ध दलहन	एकमुष्ठ नोक्सानी ५ प्रतिशत	बीउमा प्रयोग हुने	जम्मा उपभोग्य दलहन	२०७९ सालको प्रक्षेपीत जनसंख्या	आवश्यक खाद्यान्न प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष	कूल आवश्यक दलहन	बचत वा न्यून	प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष उपलब्ध खाद्यान्न के.जी. मा
नवलपरासी (ब.सु.प.)	५१३१	५७७१	६२.५	६१.५९	११२६	३९२,०९१	०.०२६	१०,१९४	-९,०६८	२.८७
रूपन्देही	७५५६	१०७०३	४१.८५	३२.२९	७६३	१,१३७,१०३	०.०२६	२९,५६५	-२८,८०२	०.६७
कपिलवस्तु	९२८९	९९४९	२५.५३	२५.९३	४५९	६९२,१८१	०.०२६	१७,९९७	-१७,५३८	०.६६
पाल्पा	१५३२	१५५७	२९०.३	२११.१	५३०५	२४८,३३५	०.०२६	६,४५७	-१,१५२	२१.३६
गुल्मी	७२३	८२५	५२७.३	२९७.२	९७२१	२४९,८२२	०.०२६	६,४९५	३,२२५	३८.९१
अर्घाखाँची	५८१	५०९	४९७.२	३८३.३	९०६३	१७९,४७७	०.०२६	४,६६६	४,३९७	५०.५०
रोल्पा	९१९	९५९	१३६३	११२५	२४७७८	२३७,९६३	०.०२६	६,१८७	१८,५९१	१०४.२
दाङ्ग	२७७१६	३०४१५	७०७.५	५१७.१	१२९२४	६८४,१०५	०.०२६	१७,७८७	-४,८६२	१८.८९
बाँके	११३२५	११११०	८०९.३	६८७.५	१४६८९	६११,३३७	०.०२६	१५,८९५	-१,२०६	२४.०३
प्यूठान	१३६१	१८६०	२४.६४	२६.७१	४४२	२३५,१५१	०.०२६	६,११४	-५,६७२	१.८८
रूकुम पूर्व	५७९.५	४९५	९३.२५	६८.६४	१७०३	५७,५५३	०.०२६	१,४९६	२०७	२९.५९
बर्दिया	१४२११	२०६३५	४८.७५	४२.८	८८३	४६६,१०९	०.०२६	१२,११९	११,२३५	१.९०
कूल	**८०,९२४**	**९४,७८८**	**४,४९१**	**३,४७९**	**८१,८५६**	**५१,९१,२२६**		**१,३४,९७२**	**-५३,११६**	**१५.७७**

६. समग्र खाद्यान्न बाली तथा अन्य बालीहरुको उत्पादन तथा बचतको स्थिति

लुम्बिनी प्रदेशको खाद्य वासलातको अवस्था हेर्दा सामान्य रुपमा खाद्यान्न बचतको अवस्थामा रहेको देखिन्छ भने फलफूल, तरकारी, तेलहन र दलहनमा भने लुम्बिनी प्रदेशको कुल उत्पादनले हाम्रो आवश्यकता पुरा नगरेको पाइयो । तरकारीको हकमा प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष १०० के.जी तरकारी खानु पर्ने आवश्यकता भएकोमा ९०.६५ के.जी प्रति व्यक्ति पुगेको देखिन्छ भने अन्य तरकारीको आवश्यकता हाम्रो आयातित तरकारबाट पुरा गर्नु परेको छ । त्यसैगरी फलफूलको हकमा प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष ३० के.जी आवश्यकता भएकोमा मात्र स्वदेशि उत्पादनले २४.२९ के.जी पुग्न सक्ने देखिन्छ । दलहनको हकमा प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष २६ के.जी आवश्यकता भएकोमा मात्र १५.७७ के.जी. पुरा गरिरहेको छ भने तेल/घ्यू तथा तेलहनको हकमा १६ के.जी. प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष सिफारिस भएकोमा हाम्रो तेलहनबालीको उत्पादनले मात्र ४.२० के.जी. प्रति व्यक्ति प्रति वर्षको उपलब्ध हुने हुँदा आवश्यकता पुरा गर्न अन्य आयातित तेलहनबाट पुरा हुने देखिन्छ भने केहि तेलहनको आवश्यकता घ्यूबाट पनि पुरा हुने नै छ र समग्र खाद्य बाली/वस्तुको प्रभावकारी प्रयोजनका लागि सबै तहबाट उत्पादन मुलक थप कामहरु हुनुपर्ने देखिन्छ ।

तालिका नं. १९, समग्र खाद्यान्न तथा अन्य बालीहरुको उत्पादन तथा बचतको स्थिति उत्पादनः मे.टन

कृषिजन्य पदार्थ	प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष सिफारिस के.जी.मा*	कूल उत्पादन (मे.टन)	कूल उपभोग्य (मे.टन)	कूल आवश्यक खाद्यान्न (मे.टन)	बचत वा न्यून (मे.टन)	प्रति व्यक्ति प्रति वर्ष उपलब्धता के.जी.मा
खाद्यान्न	१९१	१९१८९१९	१३२६८२९	९६३७७८	३६३०५१	२५६
तरकारी	१००*	६२२४३९	४७०५६४	५१९१२३	-४८५५९	९०.६५
फलफूल	३०*	१९७७६४	१२६०७५	१५५७३७	-२९६६२	२४.२९
दलहन	२६*	९४७८८	८१८५६	१३४९७२	-५३११६	१५.७७
तेलहन	१६*	६६३०५	२१८२८	८३०६०	-६१२३२	४.२०

* Source: Indian Council of Medical Research (ICMR) Hyderabad, 1985 & HO, 1986

७. निष्कर्ष

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा यस प्रदेशको खाद्यान्न वासलातमा सबै जिल्लाहरु आत्मनिर्भर रहेको पाइन्छ भने तरकारी, फलफूल, दलहन र तेलहनमा भने समग्र प्रदेशमा नै आत्मनिर्भर नभएको र आवश्यक परिमाणलाई पुरा गर्नका लागि आयात गर्नु पर्ने अवस्था कायम नै रहेको देखिन्छ । यति हुँदा हुँदै पनि उत्पादित खाद्यान्न वालीहरूको समान रुपमा उपयोग हुन नसक्नु, खाद्यान्नमा बढी मात्रामा चामलको उपयोगले गर्दा ठुलो परिमाणमा चामल आयात भैरहेको अवस्था नकार्न सक्दैनौ । तथ्यांकलाई विश्लेषण गरी हेर्दा दैनिक भात खाने संस्कारबाट हामीले मकै, कोदो र फापर नखाने हो भने यस क्षेत्रलाई चामल र गहुँ आयात गर्नु पर्ने देखिन्छ ।त्यसैले यसरी भात खाने बढ्दो संस्कारलाई प्रतिस्थापन गर्न मकै, गँहु, कोदो, फापर लगाएत रैथाने तथा कम उपयोग भएका बालीहरूको परिकारहरू उपभोग गरी खाद्यान्नको विविधीकरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। जातीय क्षमताका आधारमा खाद्यान्न वालीहरुको उत्पादकत्व अझै पनि कम देखिएकाले मल, सिचाई तथा आधुनिक कृषि प्रविधिको प्रयोगबाट बचतको अवस्थालाई मजबुत बनाउदै निर्यातलाई प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक देखिन्छ भने आर्को तर्फ खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको स्थिती सुद्धृढ गर्न Multi-Sectoral Nutrition Plan (MSNP), Food and Nutrition Security Action Plan (FNSP) and Zero Hunger Challenge Initiative 2025 ले लिएका लक्ष्यहरु हासिल गर्ने गरी कार्यक्रम तर्जुमा गर्नु आजको आवश्यता देखिन्छ ।

अनुसूची १

विभिन्न खाद्यवस्तुमा भएको उपलब्ध क्यालोरी

TABLE OF FOOD VALUES (Nutrients Per 100 grams of Edible Portion)

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
CEREAL GRAINS AND PRODUCT				
1	BARLEY	336	11.5	1.3
2	BUCKWHEAT(PHAPER)	323	10.3	2.4
3	BISCUITS, SWEET	450	6.4	15.2
4	BISCUITS, SALTY -	534	6.6	32.4
5	BREAD, WHITE	245	7.8	0.7
6	MAIZE, DRY	342	11	3.6
7	MAIZE, TENDER	125	4.7	0.9
8	MILLET (KODO)	309	8.3	1.4
9	PAPPAD	288	18.8	0.3
10	RICE, PARBOILED, MILLED	346	6.4	0.4
11	RICE, RAW, MILLED	345	6.8	0.5
12	RICEFLAKES	346	6.6	1.2
13	RICE PUFFED	325	7.5	0.1
14	RAGI (MILLET)	328	7.3	1.3
15	SUJI (SEMOLINA)	348	10.4	0.8
16	VERMICELLI	-352	18.7	0.4
17	WHEAT (WHOLE)	346	11.8	1.5
18	WHEAT FLOUR (WHOLE)	341	12.1	1.7

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
19	WHEAT FLOUR (REFINED)	348	11	0.9
PULSES AND LEGUMES				
20	BENGAL GRAM (WHOLE)	360	17.1	5.3
21	BENGAL GRAM DAL	372	20.8	5.6
22	BLACK GRAM DAL	347	24	1.4
23	COW PEA	323	24.1	1
24	FIELD BEAN DRY	347	24.9	0.8
25	GREEN GRAM (WHOLE)	334	24	1.3
26	GREEN GRAM DAL	348	24.5	1.2
27	HORSE GRAM	321	22	0.5
27	KHESARI DAL	345.0	28.2	0.6
29	LENTIL	343.0	25.0	10.7
30	PEAS DRY	315.0	19.7	1.1
31	RAJMAH (KIDNEYBEAN)	346.0	22.9	1.3
32	RED GRAM DAL (PIGEON PEA)	335.0	22.3	1.7
33	SOYABEAN	432.0	43.2	19.5
LEAFY VEGETABLE				
34	AMARANTHUS, TENDER	45.0	4.0	0.5
35	BAMBOO, TENDER SHORTS	43.0	3.9	0.5
36	CABBAGE	27.0	1.8	0.1
37	COLOCASIA LEAVES (GREEN VARIETY)	56.0	3.9	1.5
33	FENUGREEK LEAVES	44.0	3. 4	0.6
39	CORIANDER LEAVES • •	49.0	43.0	0.9
40	GIRIA SAG	26.0	2.0	0.4

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
41	IPOMEA LEAVES .	28.0	2.9	0.4
42	MUSTARD LEAVES	34.0	4.0	0.6
43	RADISH LEAVES	28.0	3.8	0.4
44	PUMPKIN LEAVES	57.0	4.6	0.8
45	RAPE LEAVES	48.0	5.1	0.4
46	SPINACH	26.0	2.0	0.7
47	TURNIP GREEN	67.0	4.0	1.5
ROOTS AND TUBERS				
L 48	CARROT	48.0	0.9	0.2
49	COLOCASIA i	97.0	3.0	0.1
50	ONION, BIG	50.0	1.2	0.1
51	ONION, SMALL	0.6	1.8	0.1
52	POTATO	97.0	1.6	0.1
53	RADISH, PINK	32.0	0.6	0.3
54	RADISH, WHITE	17.0	0.7	0.1
55	SWEET POTATO	120.0	1.2	0.3
56	TURNiP	29.0	0.5	0.2
57	YAM, ELEPHANT	79.0	1.2	0.1
58	YAM, WILD	110.0	2.52	0.3
59	YAM, ORDINARY	111.0	1.4	0.1
OTHER VEGETABLE				
60	BITTER GOURD	25.0	1.6	0.2
61	BOTTLE GOURD	12.0	0.2	0.1
62	BRINJAL	24.0	1.4	0.3

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
63	BROAD BEANS	48.0	4.5	0.1
64	CAULIFLOWER	30.0	2.6	0.4
65	CHO-CHO-MARROW	27.0	0.7	0.1
66	CUCUMBER	13.0	0.4	0.1
67	COWPEA PODS	48.0	3.5	0.2
68	DRUMSTICK	26.0	2.5	0.1
69	FRENCH BEANS	26.0	1.7	0.1
70	GIANT CHILLIES (CAPSICUM)	24.0	1.3	0.3
71	KNOL-KHOL	21.0	1.1	0.2
72	LADIES FINGERS	35.0	1.9	0.2
73	PAPAYA GREEN	27.0	0.7	0.2
74	PEAS	93.0	7.2	0.1
75	POINTED GOURD (PARWAL)	20.0	2.0	0.3
76	PUMPKIN	25.0	1.4	0.1
77	RIDGE GOURD	17.0	0.5	0.1
78	SNAKE GOURD	18.0	0.5	0.3
79	SWORD BEANS	44.0	2.7	0.2
80	TOMATO, GREEN	23.0	1.9	0.1
81	VEGETABLE MARROW	17.0	0.5	0.1
NUTS AND OILSEEDS				
82	ALMOND 655	655	20.8	58.9
83	CASHEWNUT	596	21.2	46.9
84	CHILGOZA	615	13.9	49.3
85	COCONUT, DRY	662	6.8	62.3

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
86	COCONUT, FRESH	444.0	4.5	41.6
87	GROUNDNUT	567.0	25.3	40.1
88	GROUNDNUT, ROASTED	570.0	26.2	39.8
89	GINGELLI SEEDS	563.0	18.3	43.3
90	LINSEED SEEDS	530.0	20.3	37.1
91	MUSTARD SEEDS	541.0	20.0	39.7
92	NIGER SEEDS	515.0	23.9	39.0
93	SUNFLOWER SEEDS	620.0	19.8	52.1
94	WALNUT	687.0	15.6	64.5
CONDIMENTS AND SPICES				
95	ASAFOETIDA	297.0	4.0	1.1
96	CARDAMOM	229.0	10.2	2.2
97	CHILLIES, DRY	246.0	15.9	6.2
98	CHILLIES, GREEN	29.0	2.9	0.6
99	CLOVES, DRY	286.0	5.2	8.9
100	CORIANDER	288.0	14.1	16.1
101	CUMIN SEEDS	356.0	18.7	15.0
102	FENUGREEK SEEDS	333.0	26.2	5.8
103	GARLIC, DRY	145.0	6.3	0.1
104	GINGER, FRESH	67.0	2.3	0.9
105	MACE	437.0	6.5	24.4
106	NUTMEG	472.0	7.5	36.4
107	OMUM	363.0	17.1	21.8
108	PEPPER, DRY	304.0	11.5	6.8

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
109	TURMERIC	349.0	6.3	5.1
FRUITS				
110	AMALA	58.0	0.5	0.1
111	APPLE	59.0	0.2	0.5
112	APRICOT, FRESH	53.0	1.0	0.3
113	APRICOT, DRIED	306.0	1.6	0.7
114	BANANA, RIPE	116.0	1.2	0.3
115	BLACK BERRY	37.0	1.3	0.5
116	CAPE GOOSE BERRY	53.0	1.8	0.2
117	DATES, DRIED	317.0	2.5	0.4
118	GRAPE, BLUE VARIETY	58.0	0.6	0.4
119	GRAPE, PALE GREEN VARIETY	71.0	0.5	0.3
120	GUAVA, COUNTRY	51.0	0.9	0.3
121	GUAVA, HILL	38.0	0.1	0.2
122	JACK FRUIT	88.0	1.9	0.1
123	LEMON	57.0	1.0	0.9
124	LEMON, SWEET	35.0	0.7	0.3
125	LITCHI	61.0	1.1	0.2
126	LIME	59.0	1.5	1.0
127	SWEET ORANGE, MUSAMBI	43.0	0.8	0.3
128	MANGO, RiPE	74.0	0.6	0.4
129	MUSK MELON	17.0	0.3	0.2
130	WATER MELON	16.0	0.2	0.2
131	MULBERRY	49.0	1.1	0.4

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
132	ORANGE (MANDARIN)	48.0	0.7	0.2
133	ORANGE JUICE	9.0	0.2	0.1
134	PAPAYA, RIPE	32.0	0.6	0.1
135	PEARS	52.0	0.6	0.2
136	PINE APPLE	46.0	0.4	0.1
137	PUMMELO	44.0	0.6	0.1
138	PEACHES	50.0	1.2	0.3
139	PERSIMMON	76.0	0.7	0.2
140	PLUM	52.0	0.7	0.5
141	POMEGRANATE	65.0	1.6	0.1
142	SAPOTA	98.0	0.7	1.1
143	SEETAPHAL	104.0	1.6	0.4
144	STRAWBERRY	44.0	0.7	0.2
145	TOMATO, RIPE	20.0	0.9	0.2
146	TREE TOMATO	35.0	1.5	0.2
147	FISHE AND OTHER SEA FOODS			
	BAM	100.0	16.1	0.9
148	HILSA	273.0	21.8	19.4
149	KAT LA	111.0	19.5	2.4
150	PRAWN	89.0	19.1	1.0
151	ROHU	97.0	16.6	1.4
152	SARDINE	101.0	21.0	1.9
153	SINGH	124.0	22.8	0.6
154	TENGRA (FRESH)	144.0	19.2	6.4

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
155	TENGRA (DRIED)	255.0	54.9	3.9
OTHER FLESH FOODS				
156	DUCK	130.0	21.6	4.8
157	EGG, DUCK	181.0	13.5	13.7
158	EGG, HEN	173.0	13.3	13.3
159	FOWL	109.0	25.9	0.6
160	LIVER GOAT	107.0	20.0	3.0
161	LIVER, SHEEP	150.0	19.3	7.5
162	MUTTON, MUSCLE	194.0	18.5	' 13.3
163	PIGEON	137.0	23.3	4.9
164	PORK, MUSCLE	114.0	18.7	4.4
MILK AND MILK PRODUCTS				
165	BUTTER MILK'	15.0	0.8	1.1
166	CURD (COW'S MILK)	60.0	3.1	4.0
167	CHEESE	348.0	24.1	25.1
168	KHOA (WHOLE COW MILK)	413.0	20.0	25.9
169	KHOA (WHOLE BUFFALO MILK)	421.0	14.6	31.2
170	KHOA (SKIMMED BUFFALO MILK)	206.0	22.3	1.6
171	KHEER	176.0	6.9	12.2
172	SKIMMED MILK, LIQUID	29.0	2.5	0.1
173	SKIMMED MILK POWDER (COW'S MILK)	357.0	38.0	0.1
174	WHOLE MILK POWDER (COW'S MILK)	496.0	25.8	26.7
FATS AND EDIBLE OILS				
175	BUTTER	729.0	-	81.0

S.NO.	FOOD STUFF	Calorie	Protein (gm	Fat (gm)
176	GHEE (COW)	900.0	-	100.0
177	GHEE (BUFFALO)	900.0	-	100.0
178	HYDROGENATED OIL (FORTIFIED)	900.0	-	100.0
179	COOKING OIL (GROUNDNUT, GINGELLY, MUSTARD, COCONUT etc)	900.0	-	100.0
MISCELLANEOUS FOOD STUFFS				
180	ARROWROOT FLOUR	334.0	0.2	0.1
181	BREAD, BROWN	244.0	8.8	1.4
182	COCONUT, TENDER	41.0	0.9	1.4
183	FISH LIVER OIL	900.0	-	100.0
184	GROUNDNUT CAKE	386.0	40.9	7.4
185	HONEY	319.0	0.3	0.0
186	MUSHROOM	43.0	3.1	0.8
187	SUGAR (CANE)	398.0	0.1	0.0
188	SUGAR CANE JUICE	39.0	0.1	0.2

Source: Nutritive Value of Indian Foods, by C.Gopalan, B.V.Rama Sastri and S.C.Balasubramaniam, National Institute of Nutrition, Indian Council of Medical Research (ICMR), Hyderabad

अनुसूची २

खाद्यान्न उत्पादन तथा आवश्यकताका स्थितिका आधारहरु

सि.नं.	कृषि जन्य उपजहरू	बीउ के.जी./हेक्टर	प्रतिशत				कैफियत
			नोक्सानी*	निचोद दर	छिजजर्ति	उपभोगका क्रममा हुने नोक्सानी#	
१	धान/चालम	५५	१०	६४	१.७५		
२	धान/ढुटो			८			
३	गहुँ/मैदा/पीठो	१००	१०	९६	१		
४	गहुँ/चोकर			४			
५	मकै/पीठो	२०	१०	९७	१	३	
६	कोदो/पीठो	२०	१	९३			
७	फापर/पीठो	२०	१०	९३			
८	जौ/पीठो	४०	१०	५५			
९	आलु	२०००	१५				
१०	कन्दमूल		१५				
११	उखु	३५००					
१२	तेलहन	१०	५				

सि.नं.	कृषि जन्य उपजहरू	बीउ के.जी./हेक्टर	प्रतिशत				कैफियत
			नोक्सानी*	निचोद दर	छिजजर्ति	उपभोगका क्रममा हुने नोक्सानी#	
१३	मसुरो	४०	५				
१४	रहर	४०	५				
१५	मास	२५	५				
१६	चना	६०	५				
१७	भटमास	६०	५				
१८	अन्य दलहन	४५	५				
१९	तरकारी		१०				
२०	फलफूल		१५				

* बाली कटानी/भण्डारका क्रममा हुने नोक्सानी

खान पकाउने/उपभोगका क्रममा हुने नोक्सानी लगायत होटलमा हुने खानाको नोक्सानी (Food balance sheets a handook, FAO, 2001) का अनुसार

अनुसूची-३

पशु-दानामा प्रयोग हुने खाद्य बस्तु विवरण

सि. नं.	पशु विवरण	आवश्यकता प्रति वर्ष/पशु (मे.ट.)
१	गोरु राँगा	०.०२४
२	साँडे	०.१००
३	दुधालु गाई भैसी	०.०७०
४	बाखा खसी	०.००५

अनुसूची-४

विभिन्न खाद्यबस्तु सिफारिस परिमाण (प्रति व्यक्ति प्रति दिन)

Recommendations of Food requirement (per person per day)

सि. नं.	खाद्य समूह	आवश्यकता ग्रामममा*
१	खाद्यान्न	४००-६५०
२	दलहन	५५-८०
३	हरियो तरकारी	१००-१२५
४	कन्दमूल र जराजन्य बाली	७५-१००
५	अन्य तरकारी	७५-१००
६	फलफूल	३०
७	दूध	१००-२००
८	मासु र माछा	३०
९	अण्डा	३०
१०	चिनी	३०-५५
११	तेल र घ्यू	३५-५०

* Source: Indian Council of Medical Research (ICMR) Hyderabad, 1985

अनुसूची ५

प्रति व्यक्ति प्रति दिन खाद्य आवश्यताको सिफारिस

BALANCE DIET FOR INFANTS, CHILDREN, ADOLESCENT & ADULTS

Food group	**Infant 6-12 months**	**Children**			**Adolescents**						**Types of work**					
											Sedentary		**Moderate**		**Heavy**	
		1-3 yrs	**4-6 yrs**	**7-9 yrs**	**10-12 yrs Girls**	**10-12 yrs Boys**	**13-15 yrs girls**	**13-15 yrs boys**	**16-18 yrs girls**	**16-18 yrs girls**	**Men**	**Women**	**Men**	**Women**	**Men**	**Women**
Cereals	75gm	60g	120g	180g	240	300	330	420	330	450	375	270	450	330	600	480
Pulses	7.5	30	30	60	60	60	60	70	70	90	75	60	90	75	120	90
Milk & milk products	400	500	500	500	500	500	500	500	500	500	300 m1	300 ml	300 m1	300 ml	300 ml	300 ml
Roots and tubers	50	50	100	100	100	100	100	150	200	200	200	200	200	200	200	200
Green leafy vegetables	25	25	50	50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Other vegetables	25	25	50	100	100	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200	200
Fruits	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sugars	10	15	20	20	30	30	25	20	25	25	20	20	30	30	55	45
Fats and oil (visible)	20	25	25	30	35	35	40	45	35	50	25	20	30	25	40	30

Sources: A report of the Expert Group of the Indian Council of Medical Research, 2010 Nutrient Requirements and recommended dietary allowances for Indian, (ICMR

अनुसूची ६

नेपालमा खाद्यान्न आयातको अवस्था (आ.व. ०७८/७९)

(Import Value and Imports Revenue are in Rs. Thousands)

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Imports_Value	Imports_Revenue
10011100	Drum wheat Seed	India	Kg	1339950	44502	2152
10011900	Other drum wheat	India	Kg	18930096	620792	31746
10019100	Wheat Seed .	Australia	Kg	7	4	0
		India	Kg	796745	29608	1525
		Mexico	Kg	326	348	35
		Turkey	Kg	2	1	0
10019900	Other wheat	India	Kg	170517973	5630945	285280
10031000	Barley Seed	India	Kg	79348	3429	172
10039000	Other barley	India	Kg	475637	18579	931
		Korea, Republic of	Kg	9	5	1
		United States	Kg	1	1	0
10041000	Oats seed	India	Kg	3000	195	36
10049000	Other oats .	India	Kg	57230	1654	312
10051000	Maize seed	Argentina	Kg	468000	40306	4031
		Brazil	Kg	537740	42793	4280
		China	Kg	25	91	9
		India	Kg	13921991	992855	24763
		Turkey	Kg	125000	11515	1152
10059000	Maize (excl seed)	Argentina	Kg	10088340	865801	86586
		Brazil	Kg	254500	21577	2158

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Imports_Value	Imports_Revenue
		Canada	Kg	78000	6624	662
		India	Kg	510663695	17354184	868585
		Indonesia	Kg	240	7	1
		South Africa	Kg	1659000	145875	14588
		Turkey	Kg	1570000	140256	14027
		United States	Kg	328151	27742	2775
10061010	Seed of Paddy Rice	Bangladesh	Kg	16	14	1
		China	Kg	77025	29703	298
		India	Kg	5037997	840847	9984
		Malaysia	Kg	0	0	0
		Philippines	Kg	33	28	3
10061090	Others Paddy	India	Kg	546633795	16120131	808047
		Indonesia	Kg	150	4	0
10062000	Husked (brown) rice	China	Kg	5000	561	56
		India	Kg	525	27	3
		Korea, Republic of	Kg	11	2	0
		Taiwan, Province of China	Kg	2	1	0
		Thailand	Kg	952	82	8
		Viet Nam	Kg	2	2	0
10063010	Semi-milled or wholly milled rice, whether or not polished or glazed	China	Kg	25656	857	89
		India	Kg	67803450	5073534	462223
		Indonesia	Kg	100	5	0
		Japan	Kg	30	24	3
		Korea, Republic of	Kg	5	1	0

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Imports_Value	Imports_Revenue
		Thailand	Kg	48017	6706	671
		United States	Kg	2277850	175873	0
10063090	Semi-milled or wholly milled rice, whether or not polished or glazed	Bhutan	Kg	10	2	0
		China	Kg	45175	3767	141
		India	Kg	458174494	23784933	2267091
		Italy	Kg	200	57	6
		Korea, Republic of	Kg	11	2	0
		Thailand	Kg	2	1	0
		United Kingdom	Kg	50	2	0
		Viet Nam	Kg	30	23	2
10064000	Broken rice	Australia	Kg	0	0	0
		India	Kg	50385893	1536491	145761
		Taiwan, Province of China	Kg	1	1	0
		Thailand	Kg	0	0	0
		Viet Nam	Kg	2	3	0
10079000	Other grain sorghum (Junelo)	India	Kg	848	44	10
10081000	Buckwheat .	India	Kg	27129	1827	92
10082100	Millet seed	China	Kg	850	67	7
		India	Kg	1194237	39856	2002
10082900	Other .	China	Kg	225	23	2
		India	Kg	19723010	662235	33264
		Indonesia	Kg	10	1	0
		Namibia	Kg	10	1	0

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Imports_Value	Imports_Revenue
10085000	Quinoa (Chenopodium quinoa)	Bolivia	Kg	1250	224	54
		India	Kg	20744	5938	1108
10089000	Other cereal, nes	India	Kg	772	117	23
		Thailand	Kg	1	2	1
11010000	Wheat or meslin flour except maida	India	Kg	732957	34643	7925
		Not_Specified	Kg	6000	638	155
		United Kingdom	Kg	0	1	0
		Namibia	Kg	15	1	0
11022000	Maize (corn) flour	India	Kg	815305	35519	3199
		Turkey	Kg	240	56	6
11029000	Other cereal flour, nes	China	Kg	8569	399	40
		India	Kg	34878	2257	211
		Thailand	Kg	1600	200	20
11031110	Groats and meal of wheat .	India	Kg	100	7	2
		India	Kg	375	16	4
		India	Kg	1145381	53605	12429
		Italy	Kg	160	28	7
		India	Kg	944331	37853	8776
		Korea, Republic of	Kg	24	9	2
11032000	Pellets	India	Kg	34050	3161	733
		Indonesia	Kg	22986	6130	1490
11041200	Rolled or flaked of oats grains	Australia	Kg	12075	1261	126
		India	Kg	95089	13319	1200
		Malaysia	Kg	31638	9151	915

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Imports_Value	Imports_Revenue
		Not_Specified	Kg	8000	913	91
11042200	Other worked grains of oats, nes	India	Kg	78	56	5
		India	Kg	434500	22462	2023
		China	Kg	12282	541	55
11043000	Cereal germ, whole, rolled, flaked or ground	India	Kg	71806	3304	298
		Malaysia	Kg	6822	1966	197
11051000	Potato flour, meal and powder	India	Kg	1920	347	85
		India	Kg	47556	4144	1006
		Korea, Republic of	Kg	14	11	3
11061000	Flour, meal and powder of the dried legumi ous vegetables of 0713	Antigua and Barbuda	Kg	1	0	0
		India	Kg	162022	18389	3923
		Indonesia	Kg	47	4	1
		India	Kg	10	28	5
		India	Kg	247717	63897	13114
		Indonesia	Kg	57250	9947	2723
		Malaysia	Kg	8000	1524	284
		Viet Nam	Kg	53750	8388	2239
11071000	Malt not roasted .	Belgium	Kg	97360	6325	1894
		China	Kg	100000	12770	3825
		Denmark	Kg	213982	21685	6530
		Germany	Kg	1698540	127770	38268
		India	Kg	15638035	1051131	306262
		Indonesia	Kg	1	0	0

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Imports_Value	Imports_Revenue
		Korea, Republic of	Kg	75	6	2
		Netherlands	Kg	1157320	97220	26983
		United Kingdom	Kg	78250	8415	2520
11072000	Roasted malt	China	Kg	28893	1506	127
		India	Kg	50	4	1
		Netherlands	Kg	9950	676	202
		United Kingdom	Kg	800	1252	375
11081100	Wheat starch	India	Kg	14	13	3
11081200	Maize (corn) starch	India	Kg	10936582	580341	109981
11081200	Maize (corn) starch	Turkey	Kg	300	70	17
11090000	Wheat gluten	India	Kg	19143	5639	1052
Total				**1920824165**	**76958283**	**5719483**

Source : Department of Customs, Tripureshwor, Kathmandu

अनुसूची ७

नेपालमा खाद्यान्न निर्यातको अवस्था (आ.व. ०७८/७९)

(Exports Value and Exports Revenue are in Rs. Thousands)

HSCode	Description	Partner Countries	Unit	Quantity	Exports_Value
10011100	Drum wheat Seed	Japan	Kg	15	2
10059000	Maize (excl seed)	Australia	Kg	3420	468
		Canada	Kg	80	31
		United States	Kg	300	30
10062000	Husked (brown) rice	Korea, Republic of	Kg	2970	300
10063010	Semi-milled or wholly milled rice, whether or not polished or glazed	India	Kg	1	0
10081000	Buckwheat .	Australia	Kg	2498	575
		United States	Kg	300	64
10082900	Other .	Hong Kong	Kg	5065	597
11010000	Wheat or meslin flour except maida	Australia	Kg	600	203
		Japan	Kg	226000	20828
11029000	Other cereal flour, nes	Australia	Kg	4126	930
		United States	Kg	300	36
11031300	Groats and meal of maize (corn)	Australia	Kg	600	19
11042300	Other worked grains of maize (corn)	Japan	Kg	108	5
11061000	Flour, meal and powder of the dried legumi ous vegetables of 0713	United Kingdom	Kg	11378	4058
		Japan	Kg	1372	140
19041010	Prepared foods obtained by the swelling or roasting of cereals.	Japan	Kg	783	89
		Australia	Kg	249766	108780

		Canada	Kg	6098	1401
		Hong Kong	Kg	24679	1630
		Iraq	Kg	55	18
		Japan	Kg	103311	22948
		Korea, Republic of	Kg	100	254
		Malaysia	Kg	350	122
		New Zealand	Kg	3407	790
		Qatar	Kg	1110	66
		Switzerland	Kg	359	17
		United Arab Emirates	Kg	913	53
		United Kingdom	Kg	142792	42540
		United States	Kg	80422	27461
19049010	Dhan ko Bhuja (Murhi)	Japan	Kg	3424	3162
		Australia	Kg	109166	35103
		Belgium	Kg	6628	1877
		Canada	Kg	26003	11992
		Hong Kong	Kg	33512	2619
		India	Kg	57160	3254
		Italy	Kg	22859	9949
		Japan	Kg	38534	12359
		Korea, Republic of	Kg	15112	3062
		United Kingdom	Kg	22623	7312
		United States	Kg	251729	118634
	Total			**1460025**	**443778**

Source ः Department of Customs, Tripureshwor, Kathmandu

सन्दर्भ सामग्रीः

- नेपालमा खाद्यान्न उत्पादन तथा आवश्यकताको स्थिति (आ.ब. २०७५/०७६ (२०१८/१९) कृषि पूर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रीकरण प्रवर्द्धन केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर
- कृषि डायरी, २०८०
- MoALD. (2022). Statistical Information on Nepalese Agriculture 2077/78. Ministry of Agriculture & Livestock Development, Singhadurbar, Kathmandu, Nepal.
- CyTA-Journal of food, 2018